

Baranyi Károly

MIT

Ez lett volna a

NEMZETI ALAPTANTERV

1993-ban

(Szerkesztette: Baranyi Károly)

Előadások és viták
a Nemzeti alaptantervről
(1992-94)

Ez lett volna a
NEMZETI ALAPTANTERV
1993-ban

Szerkesztette: Baranyi Károly

Készült a Művelődési és Közoktatási Minisztérium
Szakmai Irányítási Főosztályán
1992-1993

Ez lett volna a **Nemzeti alaptanterv** 1993-ban
(NAT-4)

Szerkesztette: Baranyi Károly

TARTALOM

BEVEZETÉS	7
I. A KÖZOKTATÁS ÁLTALÁNOS CÉLJAI ÉS SZABÁLYOZÁSI ELVEI	9
1. A KÖZOKTATÁS ELVEI, CÉLJAI ÉS FELADATAI	9
1.1. Embereszmény	9
1.2. Értékek	9
1.3. Az oktatás célja és feladatai	10
1.4. Nevelés a pedagógiai programban	11
2. A KÖZOKTATÁS TARTALMI SZABÁLYOZÁSI ELVEI	12
2.1. A szabályozás eszközei, szintjei	12
2.2. Kerettantervek, helyi tantervek	12
2.3. Iskolatípusok és iskolafokok	13
2.4. Tankönyvek és taneszközök	14
2.5. Értékelés, vizsga	14
3. A KÖZOKTATÁS KIEMELT TERÜLETEI	15
3.1. A kisiskolások nevelése-oktatása	15
3.2. A sérült gyermekek nevelése-oktatása	16
3.3. Nemzetiségi nevelés és oktatás	18
3.4. Tehetséggondozás	19
II. AZ ÁLTALÁNOS KÉPZÉS TERÜLETEI	20
1. ALAPVETŐ CÉLKITŰZÉSEK	20
1.1. A műveltség körei	20
1.2. A magyar nyelv	20
2. NEVELÉS	21
2.1. Erkölcsi nevelés	21
2.2. Hazaszeretetre nevelés	22
2.3. Családi életre nevelés	23
2.4. Egészséges életmódra nevelés	24
2.5. Testi nevelés	24
2.6. Környezeti nevelés	25
2.7. Vizuális nevelés	26
2.8. Esztétikai nevelés	26
3. MŰVÉSZETEK	27
3.1. Irodalom	27
3.2. Ének-zene, tánc	29
3.3. Vizuális művészetek	30
4. TUDOMÁNYOK	31
4.1. Történelem	31
4.2. Filozófia	34
4.3. Matematika	34
4.4. Fizika	36
4.5. Kémia	37
4.6. Biológia	38
4.7. Földrajz	39
5. ALKALMAZOTT ISMERETEK	40
5.1. Idegen nyelvek	40
5.2. Honismeret	42
5.3. Állampolgári ismeretek	42
5.4. Gazdasági ismeretek	43
5.5. Technika	43
5.6. Informatika	44
5.7. Könyvtár	45
5.8. Ismeretek a tömegtájékoztatásról	45

BEVEZETÉS

A **Nemzeti alaptanterv** (NAT) a Magyar Köztársaság **közoktatásának** alapelveit, céljait és legfontosabb feladatait határozza meg, **az iskolai munka alapidokumentuma**. Elsősorban a magyar pedagógiai hagyományokból indul ki. Feladata, hogy választ adjon a nevelőknek, a szülőknek, az egész társadalomnak az iskolai neveléssel-oktatással kapcsolatos kérdéseire; hogy megteremtse a feltételeket ahhoz, hogy az iskola fel tudja készíteni a fiatalokat a jövő kihívásainak és feladatainak megoldásra.

A magyar **közoktatást szabályozó törvény és nevelési koncepció** oktatási rendszerünkben elősegíti a **gyermeki jogok** megvalósulását, érvényesülni engedi a **tanszabadságot**, támogatja az **esélyegyenlőséget**, és megkíméli a gyermekeket a korai pályaválasztás kényszerétől. A **közoktatás céljai egységesek, de különböző utakon érhetők** el: az iskolarendszer többféle választási lehetőséget kínál, anélkül, hogy a diákokat az intézmény vagy az iskolatípus változtatásakor hátrányos helyzetbe hozná.

A Nemzeti alaptanterv a tartalmi szabályozás alapidokumentuma. Két részből áll: az első az **Alapelvek**, a második a **Tantervi követelményrendszer**. Az alapelvek (*e dokumentum*) első fejezetében a **Közoktatási törvénnyel összhangban** a közoktatás általános céljait és feladatait, a tartalmi szabályozás alapelveit (iskolarendszer, a tantervi szabályozás, a vizsgarendszer **általános elveit**), a közoktatás különös jelentőségű (pozitív megkülönböztetést igénylő) területeit (így a kisiskolások nevelése-oktatása, a tehetséggondozás és a gyógypedagógiai feladatok, a nemzetiségi nevelés-oktatás) tartalmazza. A második fejezet a közoktatás **tartalmát** határozza meg: leírja az általános képzés területeit és azok alapvető célkitűzéseit (a műveltség köreit, a nevelés szempontjait és feladatait), és világos útmutatást ad a Követelményrendszer kidolgozásához.

A Nemzeti alaptanterv – többek között a magyar nyelv helyének és szerepének középpontba állításával – a magyar nemzeti értékek szolgálatát tűzi ki alapvető célul, ugyanakkor az ENSZ Gyermeki Jogok Egyezményének figyelembevételével gyermekközpontú pedagógiát, humanista értékeket fogalmaz meg. Hazánk környezetéből ki nem szakadva kell törekednünk európaiságunk érvényesítésére, földrészünk közös jövőjének tudatos megalapozására közoktatásunkban.

I. A KÖZOKTATÁS ÁLTALÁNOS CÉLJAI ÉS SZABÁLYOZÁSI ELVEI

1. A KÖZOKTATÁS ELVEI, CÉLJAI ÉS FELADATAI

1.1. Embereszmény

- 1 A nevelés az egész társadalom feladata, különösen a szülőké és az iskoláé. A nevelés célja, hogy elősegítsük a fiatal személy szabadságának kibontakozását. **A pedagógiai munka lényege: szabadságra nevelés.** A nevelés és az oktatás nem választható el egymástól, nem állítható szembe egymással. **Az oktatás a nevelés része.** Az irodalom tanításával, a nyelvek oktatásával, a zenei neveléssel, a matematika, fizika, történelem oktatásával, a sporttal, technikával és informatikával a fiatal ember személyes szabadságát szolgáljuk, autonómiáját építjük.
- 2 Az iskolai munka alapelveinek megfogalmazásakor abból az emberképből indulunk ki, amely az európai gondolkodásnak több ezer éve sajátja. Ennek az embereszménynek alapvető vonása, hogy az ember **individuum** és **kollektív lény** egyszerre, vagyis személy, aki nyitott mások felé és csakis emberközösségben teljesebbé válhat.
- 3 Minden egyes ember **meg nem ismételhető, pótolhatatlan, senki mással nem helyettesíthető személyiség**, akit ezért a minőségéért megillet a tisztelet és a megbecsülés. Következésképpen segíteni kell a gyermekek egyéni képességeinek kibontakoztatását. A tantervek, pedagógiai programok legyenek összhangban a **gyermekek jogait** megfogalmazó nemzeti és nemzetközi dokumentumok szellemével.
- 4 Az ember közösségi voltából fakadóan feladatunk, hogy a fiatalokat a felelős állampolgári létre, az egymásért vállalt **felelősségre**, a család, a haza, a munka szeretetére és megbecsülésére neveljük.
- 5 Az ember szellemi lény: öntudat és szabadság, képes megismerni és szeretni. A szabadság, a szellem önmeghatározó képessége adottság is, de megvalósítandó feladat is; az ér-

tékek és az erkölcsi normák megismerése és szabad elfogadása révén alakul ki az önálló személyiség. A nevelés célja, hogy a gyermekek szabad felnőttekké, autonóm személyiségekké váljanak. Ezért az alaptanterv az **értelem** fejlesztésével együtt az **érzelmi** és **akarat** élet formálását is alapvető feladatának tekinti. Az emberközpontú nevelés célja, hogy a ránk bízott gyermekek érett személyiségként jussanak el a felnőttkor küszöbére, és közülük minél kevesebben váljanak személyiségzavarral küszködő felnőttekké.

- 6 Az ember mindig elmarad a feladatul kapott emberléte mögött. Szakadék tátong az eszme és a létezés között. Az emberi lét célja akkor valósulhat meg, ha folyamatosan az eszmei célok, etikai értékek felé halad. Az ember tehát fejlődő lény, és ezért a legfontosabb feladat a személyiség fejlesztése, adottságainak kibontakoztatása. Az oktatás kizárólagos célja azonban nem lehet a siker, a karrier. A kudarccokat is meg kell tanulnunk elviselni, feldolgozni és értékelni. Tanítványainknak meg kell érteniük, hogy **az ember több annál, mint amit elér, elérhet az életben.**
- 7 Az ember természeti lény, része a természetnek, munkájával átalakítja a környezetét, „uralma alá hajtja a világot”. A felgyorsult fejlődés és a szakszerűtlen beavatkozás aggasztó tüneteket is mutat, és az ember jövőjét is veszélyezteti. Korunk egyik legsúlyosabb válsága, az ember és a természet megromlott viszonya. Fontos, hogy a nevelésen és az oktatáson átsugározzon a természethez való megváltozott viszonyunk, az ökológiai szempontok előtérbe kerülése, az élet és a természet szeretete, a természeti kincsek és az épített örökség megbecsülése.

1.2. Értékek

- 1 Az iskolai oktatás egyik fő feladata az általános emberi értékek továbbadása. Az európai kultúra kialakulásától kezdve három értéket tekintenek minden további érték forrásának: az igazságot, a jóságot és a szépséget. Ezeket választjuk pedagógiánk alapjainak, szellemi vonatkoztatási rendszerének.
- 2 Az **igazság** keresésére, ismeretére, a tudományos igazságok és az ezekhez vezető fáradságos kutatómunka megbecsülésére, az igazság megismerésének módszereire kívánjuk nevelni gyermekeinket, továbbá a mindennapi igazság ismeretére, mert ez a társadalmi igazságosság alapja.

- 3 A **jóság** az igaz erkölcsi magatartás alapja. Az erkölcsös ember érzékeny mások bajára, együtt érez a kiszolgáltatottakkal, a testi-lelki sérültekkel, készséggel vállal áldozatot is. Emberi kapcsolatait felelősség hatja át. Tisztelet és szereti az életet, jóindulatú minden élővel szemben. Az ember természetes tagja a családnak, a különböző kis közösségeknek, a nemzetnek és az emberiségnek. Ezekért a közösségeikért felelősséget érezni és áldozatot vállalni – mindez hozzátartozik a jóság fogalmához.
- 4 A **szépség** igénye, az esztétikai élmény átélése a teljes ember nevelésének, az érzelmi-leg gazdag személyiség kialakulásának nélkülözhetetlen feltétele. Elsősorban ezért ismer-tjük meg a gyermekekkel a művészeteket, így a zenét, az irodalmat, a képzőművésze-tet. A matematika tanításának is egyik alap-vető szempontja a gondolat szépségének meg-mutatása.
- 5 E három értékből további értékek származ-nak, amelyek a nevelésben, az oktatásban fon-tos szerepet kapnak: például az emberi élet, az egészség, a műveltség, a lelkiismereti szabad-ság, tisztesség, a hazaszeretet, a demokrácia, a társadalmi igazságosság, a társadalom sokszí-nűsége, a türelem és a béke, a szolidaritás.

1.3. Az oktatás célja és feladatai

- 1 Az iskolai oktatás fontos célja a gyermekek értelmi képességeinek fejlesztése, a műveltség továbbadása. A műveltség bizonyos ismerete-ket és állapotot is jelent egyszerre. Az iskolai munka középpontjában nem az ismeretközlés, hanem a tudáshoz vezető út felfedezése, a ké-pességek fejlesztése áll. Ez azt jelenti, hogy az oktatás célja nem lehet csupán az egyes tu-dományok, a művészetek, a nyelvek és a szakmák tanítása. A tanítás fő célja: **gondol-kodni és beszélni tanítani**. Ezt természetesen a tudományok, a művészetek stb. tanításán keresztül lehet elérni, de nem tudósokat és nem művészeket kell képezni. A matematika is, az irodalom is – pontosan úgy, mint más tudományok és művészetek – a gondolkodást fejlesztik. Mindegyikre egyaránt szükség van ahhoz, hogy gondolkodni helyesen, jól tudó fiatalok hagyják el az iskolát. Aki ura gondo-latainak és szavainak, könnyebben elsajátíthat bármely tudományt vagy szakmát, amihez kedve és tehetsége van.
- 2 A tanulóinkban tudatosítani kell az egymásra-utaltságot, a **közös munka** örömét és szépsé-gét. Az ismeretszerzésnek alapvető mozza-nata, hogy osztálykeretben történik, s a diá-

kok nemcsak a pedagógustól, hanem egy-mástól is sokat tanulhatnak, elsősorban tisz-telni a sajátjuktól eltérő nézeteket. Ezért nem szabad támogatni olyan oktatási formákat, amelyek az osztályközösségeket megbontják, a szolidaritás és barátság kialakulását meg-gátolják.

- 3 A munka szeretetére, a tanulásra, a **kítartó munkára** szoktatás és az erőfeszítések érté-kelese csak az életkornak megfelelő terhelé-sel képzelhető el. A diákok ésszerű megter-helése fontos pedagógiai feladat. Ügyeljünk azonban arra, hogy az iskola hagyjon ele-gendő időt a diákoknak az önálló tanulásra, a játékra, az olvasásra, a mozgásra, a szórako-zásra is.
- 4 Teret kell nyitnunk a **tudományok modern szemléletének**, ugyanakkor megfontolandó, hogy mit építsünk be a tantervbe, mert az is-kolában nem kell (nem is lehet) minden új tu-dományos eredményről tanulni.
- 5 A tananyag túlméretezésével, az ismeretek túl korai oktatásával ne terheljük meg a diákokat. A tananyagot úgy kell megtervezni, hogy azt az átlagos képességű gyermekek megfelelő erőfeszítéssel megértsék és megtanulják.
- 6 A tananyagba a tudásnak azokat a nélkülözhe-tetlen támpilléreit szükséges beépítenünk, a-melyek révén a tanulók a későbbiekben eliga-zodhatnak az ismeretekben. A tudományok, a művészetek, a sport iránti érdeklődést kell felébreszteniük és kielégíteniük. Fontos, hogy tanítványaink értékeljék a tudást, vágyat érezzenek a tudás és a gyakorlati ismeretek megszerzésére, kedvük legyen tanulni, mo-zogni, nemcsak most, hanem majd felnőttként is.
- 7 Legyen arra gondunk, hogy a diákokban ne alakuljon ki a felületes ismeretek okozta indo-kolatlan magabiztosság, de folyamatosan biz-tosítani kell számukra a valódi tudás jóleső ér-zését és a felfedezés örömét.
- 8 A 6-10 éves (kisiskolás korú) gyermekeknél az lehet a feladatunk, hogy az **emberi kultú-ra alapjait** átadjuk a kicsiknek: a beszédet, az írást, az olvasást, a számolást (kézségsszin-ten), az éneket-zenét, a rajzot, és a testkultúra alapjait. Gondoskodnunk kell egészséges mozgásszükségletük kielégítéséről. Az isko-lába járás első éveinek felbecsülhetetlenül nagy a jelentősége, ezért csak a szülői felelő-séggel hasonlítható össze a **tanítók felelős-sége**. A tanítóknak elsősorban nevelőknek kell lenniük, nem matematikusoknak, történé-szeknek vagy zenészeknek. A kisgyermekek-nek éppen arra az érzelmi biztonságra van szükségük, amit a szeretet légköre áraszt, s

- amiben ők is kifejezhetik a maguk pozitív ér-
zéseit.
- 9 A 10-14 éves gyermekeknél a tudás iránti
szeretet, az **érdeklődés felkeltése és kielégí-
tése** a feladatunk. Ebben a korosztályban a
gyermekeket minden érdekli: meg akarnak
ismerkedni a világgal, fel akarják fedezni, és
birtokba akarják venni. Tudásszomjuknak ö-
rölnünk kell, és mindent meg kell tennünk,
hogy megszeressék és becsüljék a tudást.
Nem lehet azonban célunk ebben a korosz-
tályban a középiskolai tanterv és módszerek
előrehozása.
- 10 Nyilvánvaló, hogy a 10-14 év közötti korban
több változás tapasztalható a gyermekek éle-
tében, mint a megelőző, illetve az ezt követő
négy évben. A tapasztalatok szerint ez a sza-
kasz két részre osztható. A gyermekek kez-
detben elsősorban az ismeretek befogadására
képesek, később azok logikai felhasználására
is. A tantervek kidolgozásakor ezt a körülmé-
nyet figyelembe kell venni.
- 11 A 14-18 éves diákok értelmi fejlődése ugrás-
szerűen felgyorsul, már kritikusan gondolkod-
nak, és sokmindent bírálnak, néha öncélúan
is. Természetes igényük, hogy pontos tudást
kapjanak. Kritikus gondolkodásukat irányíta-
ni kell, az igaz szó, a szépség felismerése és
megbecsülésére kell őket nevelni. Fel kell
készíteni őket a széles és mély általános mű-
veltséget jelentő érettségi vizsgára, és arra,
hogy a kitágult pályaválasztási lehetőségekkel
élni tudjanak.
- 12 Azok a diákok, akik nem kívánnak érettségi
vizsgát tenni, külön figyelmet igényelnek.
Ezeknek a 15-16 éves fiataloknak sajátos ke-
rettanterveket kell készíteni. A tananyag meg-
tervezésekor – a jól megválasztott elméleti is-
mereteken kívül – a gyakorlati tudnivalókra is
hangsúlyt kell helyezni. Nyitott, olvasni sze-
rető, irodalmat kedvelő, a szellemi értékeket
megbecsülő leendő szakemberek előképzését
kell vállalni. Lássuk el őket gyakorlatias – a
szakma választásában, majd a szakmai kép-
zésben eligazító –, közvetlenül hasznosítható
tudással (informatika, idegen nyelv, gazdasági
és jogi ismeretek). Készítsük fel őket az **ön-
képzésre**, és a választott szakmájukban való
továbbfejlődésre is.

1.4. Nevelés a pedagógiai prog- ramban

- 1 A pedagógiai program tartalmi és formai
kereteit a közoktatási törvény fogalmazza
meg. Ennek megfelelően az iskola pedagógiai
programja tartalmazza a nevelési céljait. A

pedagógiai programban világosan le kell írni,
hogy az iskola miként veszi figyelembe a
szülőknek a neveléssel kapcsolatos elvárásait,
hogyan működik együtt a gyermekek, a fia-
talok családjával. **A szülők adták ugyanis az
életet a gyermekeknek, természetes joguk
tehát és súlyos kötelességük a gyermekeik
nevelése.** Azt is látni kell, hogy a 14-18 éves
fiatal fokozatosan megszerzi a családdal
szemben is az autonómiáját. Az iskolának se-
gíteni kell az ezzel járó konfliktusok megol-
dását.

- 2 A pedagógiai program kialakítása a (szülők
bevonásával) elsősorban a tantestület feladata,
de nyilvánosságra kell hozni, hogy az **iskola-
szék** javaslatait időben megtehesse, illetve an-
nak érdekében, hogy a szülőknek és a diákok-
nak világos képük legyen az iskola nevelési
szándékáról.
- 3 Az iskola nevelési programjában fejt ki, hogy
(figyelembe véve az megfogalmazott értéke-
ket és az embereszményt) **milyen tételes er-
kölcsei értékrendet és követelményeket vál-
lal**; mire és miként akarja nevelni a gyerme-
keket; hogyan kívánja megvalósítani az er-
kölcsei normákat, milyen követelményeket tá-
maszt a tanulókkal szemben, és mit vár el a
tanároktól, az iskola dolgozóitól. Az iskolá-
nak a fegyelemmel, a fegyelmezzéssel kapcso-
latos állásfoglalását, elképzeléseit is tartal-
mazza ez a dokumentum. Ki kell térni arra is,
hogy milyen normák szerint és milyen módon
fejleszti az iskola a gyermekekben az udvari-
asságot, a tapintatot, az egymás iránti figyel-
met.
- 5 Igen sok gyermek él olyan környezetben,
amely veszélyezteteti egészséges fejlődését.
Ezek a gyermekek igen sokszor súlyos **beil-
leszkedési és magatartási zavarokkal** küz-
denek. Csak a gyermek és a nevelő rendszeres
és személyes kapcsolata jelenthet segítséget.
Fel kell készülni az egyedi problémák kezelé-
sére és megoldására.
- 6 A diákok egy része **kollégiumban** lakik. A
magyar pedagógiában értékes hagyományai
vannak a kollégiumi nevelésnek. A kollégium-
okban vállalni kell a teljes ember **nevelésé-
nek** a feladatát, a személyiség fejlesztését,
hangsúlyt helyezve a családi életre nevelésre.
A kollégiumoknak igen fontos szerepe van a
tehetséggondozásban, a jövő értelmiségi em-
berének képzésében.
- 7 A **családon kívül** felnövekvő (állami gondo-
zott, nevelőotthonban élő) gyermekek be-
illeszkedése különösen nagy figyelmet, peda-
gógiai tudást, empátiát, mindenek előtt sze-
mélyes kapcsolatot, szeretetet igényel.

- 8 A nevelés fontos fóruma a **diákélet**: a fiatalok itt tanulhatják meg a gyakorlatban a közéleti magatartást, a demokrácia szabályait.
- 9 A nevelési programnak tartalmaznia kell a nevelés feladatainak leírását és a konkrét teendőket. Lélektanilag a **totalitás elve** érvényesül a tanár – diák kapcsolatában: a tanár egész személyiségével hat a tanulók teljes személyiségére. A nevelési területek bármelyike minden oktatási és nevelési helyzetben szerepet kap.

2. A KÖZOKTATÁS TARTALMI SZABÁLYOZÁSI ELVEI

2.1. A szabályozás eszközei, szintjei

- 1 A közoktatási rendszer a tantervi, a vizsga- és a folyamatszabályozás eszközeivel egyaránt él. Mivel ezek hatnak egymásra, kidolgozásukban is egymásra kell épülniük.
- 2 A tantervi szabályozás **háromszintű**, legmagasabb szintje a Nemzeti **alaptanterv**, amely két részből áll. Az első része az Alapelvek, annak a műveltségisménynek a megfogalmazása, amelyet a tantervek készítésekor, a követelmények megfogalmazásakor, tankönyvíráskor és az iskolai munkában figyelembe kell venni, valamint azoknak a tartalmi és formai követelményeknek a leírása, amelyek a tantervkészítéshez segítséget nyújtanak.
- 3 A Nemzeti alaptanterv második része a **tantervekkel és a tanulókkal szemben támasztott követelmények rendszere**, az általános iskolákkal kapcsolatban a 4., 6., 8. és a 10. osztály végén az oktatás kimeneti, és egyben a csatlakozó fokozat bemeneti követelményei. Ezekkel a követelményekkel szerves összhangban vannak az alapvizsga és az érettségi vizsga követelményei.
- 4 E két dokumentum alapján készülnek el a kerettantervek, amelyek az egységes vizsgarendszer működtetését és az egyes iskolatípusok közötti viszonylagos átjárhatóságot teszik lehetővé. A kerettanterv biztosítja a pedagógusok többsége által igényelt tartalmi és módszertani szabadságot. Nem kényszeríti az iskolákat, a tanárokat tantervfejlesztésre, ha nem igénylik, de megadja a lehetőséget azoknak, akik más elképzeléseket kívánnak meg-

valósítani. A **kerettanterv egy adott iskola-típushoz (iskolafokozathoz) tartozó vagy az azonos pedagógiai irányzatot követő iskolák tantervének közös része**. A Művelődési és Köznevelési Minisztérium minden iskolatípusra készített, illetve jóváhagy kerettanterveket, egy iskolatípusra akár többet is. Kerettantervet készíthetnek pedagógusok, egyetemi, főiskolai munkacsoportok, iskolai szakmai közösségek, kutatóintézetek, pedagógiai intézetek. Kerettantervet – szakmai véleményezés alapján – a miniszter hagyja jóvá.

- 5 Az iskolák **helyi (iskolai) tantervek** alapján tanítanak. A helyi tanterv csak valamely jóváhagyott kerettanterv alapján dolgozható ki. A helyi tantervek azt a célt szolgálják, hogy a pedagógiai közösségek az iskola diákjainak nevelésében és oktatásában alkotó tevékenységet végezzenek, ami nagymértékben függ az adott iskolákban tanuló gyermekek képességeitől, illetve a tanárok felkészültségétől. A központi kerettantervek közül választva ezeket a feladatokat helyi tantervekben kell meghatározni a helyi lehetőségeknek, a körülményeknek és az igényeknek megfelelően. Ezen tantervek elfogadása (a törvényben meghatározott módon) az iskola fenntartójának feladata.

2.2. Kerettantervek, helyi tantervek

- 1 **Az iskolai munkáért vállalt állami felelősség és a tanszabadság közös dokumentuma a kerettanterv**. A kerettantervek tartalmilag nem lehetnek ellentétesek a Nemzeti alaptanterv alapelveivel, és igazodniuk kell a követelmények rendszeréhez.
- 2 A kerettantervnek tartalmaznia kell, hogy milyen **iskolatípusra** készült, meg kell fogalmaznia a pedagógiai célokat és feladatokat.
- 3 A kerettanterv készítésének alapvető feladata a helyi tanterv készítéséhez szükséges **tantervi követelmények** leírása, így azoknak a követelményeknek, amelyeket az adott iskolatípus utolsó évfolyamának végéig teljesíteni kell. A kerettanterv tartalmazza az átjárhatóság feltételeit: mely (jóváhagyott) kerettantervhez és melyik évfolyamokban lehetséges közvetlen csatlakozás.
- 4 Az iskolatípus (iskolafokozat) céljából kiindulva kell leírni a tanulók számára közvetítendő **művelődési tartalmat**; az ennek alapján kialakított **tantárgyi rendszert**; a tantárgyak (és a választható foglalkozások) **óraszámát** – bizonyos rugalmassággal –, az óra-

- tervet, figyelembe véve az egyes tantárgyak, tantárgycsoportok (pl.: közismeret, szakmai ismeret) súlyát és szerepét.
- 5 Szükséges annak meghatározása is, hogy a minden tanuló számára kötelező tantárgyak, valamint a választható tantárgyak, foglalkozások, milyen **szervezeti formában** valósuljanak meg (fakultatív foglalkozás, szakkör, klub, önképzőkör, egyéni foglalkozás stb.).
- 6 Meg kell határozni a **kötelező és a választható tantárgyak**, foglalkozások közötti kapcsolatot.
- 7 A tantárgyak tartalmának és a **tananyag elrendezésének** leírásakor meg kell határozni, hogy differenciált legyen-e a tantárgyak tananyaga vagy sem. Differenciált tanterv kidolgozása esetén szükséges annak rögzítése is, hogy mi legyen a törzs- és a kiegészítő anyag aránya.
- 8 A **tananyag tantárgyon belüli rendezőelvének** meghatározása részben a tantárgy tartalmából, részben pszichológiai, logikai megfontolásból adódhat.
- 9 Szükséges annak meghatározása is, hogy didaktikai szempontból **lineáris, koncentrikus, spirális** vagy vegyes legyen-e a tananyag felépítése.
- 10 Fontos a tantárgyak közötti koordináció megtervezése; annak meghatározása, hogy a határterületekhez tartozó – és az ún. **tantárgyközi** – ismereteket melyik tantárgy tartalmazza, s a másik tantárgy miképpen alkalmazza, fejlessze tovább.
- 11 A **tananyag mennyiségének** és szintjének igazodnia kell a tanulók életkori sajátosságaihoz, korábbi ismereteikhez, az adott óraszámokhoz. A tananyag mennyisége és szintje akkor tekinthető optimálisnak, ha az adott korosztály, tanulócsoporthoz számukra érthető, feldolgozható, ugyanakkor a tanulók részéről erőfeszítést is igényel.
- 12 A **követelmények meghatározása** vagy valamelyik taxonómia alkalmazásával fogalmazható meg, vagy olyan feladatsorok kidolgozása révén, amelyek konkrét formában tartalmazzák az elvárt tanulói teljesítményeket. Szükséges annak eldöntése is, hogy differenciált legyen-e a követelményrendszer (minimum és optimum, vagy minimum feletti követelmények, illetve más megkülönböztetés).
- 13 A **módszertani ajánlások** a kerettantervek szerves részét képezik. Feltétlenül szükséges az ajánlott módszerek megfogalmazása – ha a tanterv anyagából nem következnek egyértelműen –, ugyanakkor alkalmazásuk szükségszerű a tantervi célok, feladatok megvalósításához.

- 14 A kerettantervekben ismertetni kell a kötelező, a választható, valamint az ajánlott nyomtatott és egyéb **taneszközöket**.
- 15 A kerettantervek alapján készülnek az iskolai helyi tantervek. A **kerettanterv tartalmazza azt a segítséget, amely a helyi tantervek kialakításához szükséges**. A kerettanterv írja le a megvalósításához feltétlenül szükséges (tárgyi, személyi) feltételeket.
- 16 A **helyi tanterv** tartalmazza azokat az egyedi megoldásokat, amelyeket a helyi problémák igényelnek. A kerettanterv célja és feladatai, valamint követelményrendszere alapján leírja a konkrét tananyagot, a (kerettanterv által részben meghatározott) óratervet, a helyi tanterv követelményeit és az értékelési szempontokat.

2.3. Iskolatípusok és iskolafokok

- 1 A magyar közoktatási rendszerben általános iskolák, ezekre épülő gimnáziumok és szakközépiskolák (a továbbiakban: középiskolák) működnek.
- 2 Az általános iskola felkészít az általános iskolai tanulmányokat záró alapvizsgára, illetve a középiskolai tanulmányokra. Az általános iskola tíz évfolyamos, de működhet kevesebb évfolyammal is. **Első négy éve az alapozó szakasz**, amelyre egységes követelmények vonatkoznak. Az általános iskola 4., 6., 8. osztályát befejezett tanulók középiskolában is folytathatják tanulmányaikat.
- 3 A **középiskolák a negyedik, a hatodik, a nyolcadik évfolyam után kezdődnek**. Kerettanterveik természetesen különbözőek. Vannak nyolc-, hat- és négyosztályos gimnáziumi és szakközépiskolai kerettantervek. Külön kerettantervek alapján működnek a művészeti iskolák, zeneiskolák, kéttannyelvű középiskolák stb.
- 4 Az általános iskola átjárható a nyolc-, a hat- és a négyosztályos középiskolákba. Így az általános iskola tíz évfolyama alatt a negyedik, a hatodik és a nyolcadik évfolyam végére foglalmazunk meg olyan követelményeket, amelyek eleget tesznek a középiskolák bemeneti igényeinek. A középiskoláktól a követelményrendszer nem várja el, hogy más iskolákba közvetlenül átjárhatóak legyenek.
- 5 A közoktatás a saját eszközeivel biztosítani kívánja a tanulók számára az esélyegyenlőséget. A diákok azonban különböző adottságúak, tehetségűek; érdeklődésük, szorgalmuk és fejlődésük is különböző. Az iskolarendszerben és a tantervi szabályozásban megnyilvánul

- nuló sokszínűség lehetőséget kínál arra, hogy az egységes célt, az általános műveltséget minden gyermek számára legmegfelelőbb úton érje el.
- 6 A gyermekek az iskolában töltött évek alatt abba a helyzetbe kerülhetnek, hogy iskolát kell változtatniuk. Az iskolák átjárhatósága az általános iskolák között – a követelmények megfogalmazott rendszere miatt – viszonylag könnyen teljesíthető. Középiskolák esetében ez helyben – esetleg az érintett iskolák által előírt különbözeti vizsgával – megoldandó feladat. **A központi irányítás az iskolaváltás egyedi eseteinek megoldását helyi feladatnak tekinti.**

2.4. Tankönyvek és taneszközök

- 1 Az iskolai tanítást és tanulást segítő könyvektől meg kell követelni a nyelvi helyességet, a gyermekek korának megfelelő stílust, a gyermeklélektani és pedagógiai szempontok érvényesülését. Ne legyenek ellentétesek az alkotmány és a törvények szellemével, ne tartalmazzanak tudományos tévedéseket. Az általánosabb értelemben vett tankönyv fogalmán belül **több kategóriát** különböztetünk meg.
- 2 A szűkebb értelemben vett **tankönyvek** didaktikai követelményeknek tesznek eleget. Általában egy tankönyvsorozat részei. Szorosan illeszkednek a tantervhez, a pedagógiai programhoz. A megtanulandó tananyagot tartalmazzák, kerülik a felesleges részleteket, a tananyag hosszas fejtegetését. Tartózkodnak a tantárgyi részrehajlástól, az egyoldalúságtól. Fontos követelmény, hogy legyenek esztétikusak és tartósak.
- 3 Az **olvasókönyvek** a tananyaghoz szorosan kapcsolódó, azt illusztráló vagy elmélyítő irodalmi igényű művek, válogatások, szöveggyűjtemények, a tantárgy vagy a tudomány történetét bemutató kiadványok.
- 4 A **feladattárak** a gyakorlást közvetlenül segítő könyvek, mint például a matematikai, a fizikai, a kémiai, a biológiai, a verstani példatárak, a nyelvi kifejezés-gyűjtemények. Ide soroljuk a feladatok megoldásait tartalmazó kiadványokat is.
- 5 A **segédkönyvek** (szótárak – pl. a magyar nyelv értelmező kéziszótára, a helyesírási tanácsadó szótár –, az enciklopédiák, a lexikonok, adattárak stb.), a kézikönyvek az önálló

ismeretszerzés és a tehetséggondozás eszközei.

- 6 A **jegyzetek** tankönyvpótlóként szerepelhetnek, ha tankönyv még nem készült, vagy ha a tantárgy szakmódszertana még nem kristályosodott ki.
- 7 A **tanulói, tanári segédletekhez** tartozhatnak a szakköri füzetek, az iskolai tehetséggondozást segítő ismeretterjesztő kiadványok, valamint a tanári segédkönyvek.
- 8 A nyomtatott dokumentumok mellett a **nem nyomtatott ismerethordozók** (hanglemez, dia, hang- és videokazetta, számítógéppel olvasható ismerethordozók) is felhasználhatók a tanításban és a tanulásban. Ugyanígy a hagyományos, a biológiai, kémiai, fizikai kísérleti eszközök, anyagok, történelmi tárgyú emlékek (eredetiek és műtárgy másolatok) is fontos szerepet kapnak az oktatásban. A taneszközök közé tartoznak a feladatlapok és a munkafüzetek is.

2.5. Értékelés, vizsga

- 1 A értékelés a tanítás és a tanulás folyamatos kontrollja, „napi tükröbenzés” a pedagógusok, a tanulók és a szülők számára. Ellenőrzés nélkül nem lehetséges eredményes tanítás és tanulás.
- 2 Az **évközi osztályozás és értékelés** szerepe az életkorral folyamatosan változik. A jól megválasztott értékelési forma növeli az igazságérzetet, és tudatosítja a diákokban, hogy milyen tudás érdemel jeles, jó stb. osztályzatokat. Fokozatosan alakítsuk ki és fejlesszük a gyermekekben a helyes értékelés képességét.
- 3 Sokféle módon kell és lehet számot adni a tudásról, és sokféle módon lehet és kell azt értékelni. Egyetlen módszernek sem szabad túlzott szerepet tulajdonítanunk. Szinte minden tárgynál jelentősége van az írásbeli dolgozatok különböző változatainak, de nagyobb súlyt kell helyeznünk a **szóbeli feleletekre**.
- 4 A tanítás minősége attól is függ, hogy a tanár hogyan kérdez. A tanár kérdései arra irányuljanak, hogy **mit tud a diák**, ne azt keresse, hogy mit nem tud. A jó kérdések segítik a diákokat a logikus gondolkodás elsajátításában. A diákoknak lehetőséget kell adni arra is, hogy önállóan – kerek egészként, kérdések nélkül – fogalmazzák meg feleleteiket.
- 5 A tesztek jelentőségét nem szabad eltúlozni. A tesztkérdés sokszor izolált gondolathoz, illetve ismerethez és egyetlen tankönyv anyagához kötődik, ám például a nyelvi vagy

- szakmai vizsgáknak hatékony **kiegészítő** eszköze lehet.
- 6 Az iskolai helyi vizsgákon túl (amelyeknek szervezése az iskola hatáskörébe tartozik) két vizsgával találkoznak a tanulók: az alap- és az érettségi vizsgával. Ezek több fontos célt szolgálnak: biztosítják a különböző iskolákban kiadott bizonyítványok egyenértékűségét, és visszahatnak az oktatás minőségére. A vizsga megmérettetés a tanuló számára, de az iskola, a pedagógiai program és a vizsgáztató számára is. A vizsgáknak fontos szabályozó szerepük van, de tudatában kell lennünk annak, hogy az iskolai munkának nem lehet célja a felelés, a vizsga, az osztályzat. Helytelen, ha a gyermekek csupán az érdemjegyért tanulnak.
- 7 A gyermekek különféle okokból ismételhetnek osztályt, az **évismétlés** egy-egy gyermek jövője szempontjából alapvetően kedvező döntés lehet. Az ismétlést nem tekintjük „bukásnak”.
- 8 **A tízosztályos általános iskolát az alapvizsga zárja, a középiskolai tanulmányok érettségi vizsgával zárulnak.** Az érettségi vizsga egyben az alapvizsga teljesítését is jelenti. Az alapvizsga azonban nem az érettségit megelőző vizsga és nem is „részérettségi”.
- 9 Mind az alapvizsga, mind az érettségi vizsga **általános műveltségi vizsga**, ezért az anyanyelv és az irodalom, a történelem, a matematika, egy természettudományi tárgy mindegyike része a vizsgának. Az érettségihez természetesen hozzátartozik egy idegen nyelvből tett vizsga is. A vizsgára készülőknek a tantervi követelmények azonosak a vizsgakövetelményekkel. (Például: ne követeljünk többet attól, aki érettségizik egy tantárgyból, és ne követeljünk kevesebbet a nem érettségizőktől.)
- 10 Mindkét vizsga állami vizsga, ezért a tételek **központi vizsgatételek**. A szóbeli vizsgák témaköreit, valamint az írásbeli vizsgakérdések típusát nyilvánosságra kell hozni. Így a diákok és a szülők egyaránt tisztában lesznek azzal, hogy milyen feladatokat kell a vizsgán teljesíteni.
- 11 Elméleti tárgyakból a vizsgák **szóbeli** feleletből és **írásbeli** dolgozatból állnak.
- 12 Az alapvizsga és az érettségi vizsga **egyszintű**: jeles, jó, közepes, elégséges és elégtelen osztályzatot kaphatnak a diákok. (Ez utóbbi esetben a vizsgát bizonyos feltételekkel megismételhetik.)
- 13 Az alapvizsga és az érettségi vizsga **egységes**: az alapvizsgát a diákok bárhol az országban ugyanolyan feltételekkel tehetik le. Az érettségi vizsga feltételei is azonosak: a nyolc-, a hat- és a négyosztályos gimnáziumra, illetve a

szakközépiskolákra ugyanazok a követelmények vonatkoznak.

- 14 A vizsgabizottságok szervezésekor gondot kell fordítani a **külső és belső tagok arányára**. A külső tagokat sorsolással a törvényben meghatározott módon országos listáról kell kiválasztani.

3. A KÖZOKTATÁS KIEMELT TERÜLETEI

3.1. A kisiskolások nevelése-oktatása

- 1 A kezdeti iskolai évek **meghatározó** fontosságúak a tanulás szempontjából. Ebben a korban alakul ki a gyermekekben az iskolához, a tanuláshoz való viszonyuk. Ezért kell **kiemelten foglalkoznunk** a kisiskolás korúak oktatásának-nevelésének céljaival, feladataival.
- 2 A kisiskolásoknak arra van szükségük, hogy az iskola – és ezen keresztül a világ – szeretettel vegye őket körül. Az iskolába lépés fontos határhely, de nem indíthat el állandó féltelmet, szorongást szülőkben és gyermekekben. **Örömmel és sikerélménnyel** van szükség ahhoz, hogy a kisdiákok egy életre lendületet kapjanak. Az iskola egész légköre sugározza, hogy ott minden a gyermekekért történik.
- 3 A kisgyermek önálló személyiség, akit tisztelni kell, és ehhez kell igazítani módszereinket. Ez a munka empátiakészséggel és türelemmel bír, kiegyensúlyozott, **nevelői személyiséget kíván**. A gyermekek szívesen kötődnek egyetlen személyhez, ezért kíváncsiak, hogy mind a négy évben egy tanító tanítsa és nevelje őket.
- 4 A tanítók ne alkalmazzanak merev fegyelmezési formákat. Ügyeljenek a **hangnemre**. Megengedhetetlen a gyermekek megalázása, kigúnyolása. A tanítók ismerjék meg az óvodában folyó nevelő munkát és a pedagógiai módszereket, törekedjenek arra, hogy a gyermekek között egymás elismerésén, szeretetén alapuló barátság alakuljon ki, fogadják el egymást, segítsenek egymásnak.
- 5 A gyermekek **családjával** való kapcsolattartás fontos része a tanító munkájának. A gyermekek megértéséhez elengedhetetlen a családi háttér ismerete. E nélkül ne ítéljük meg cselekedeteiket, esetleges durva kifejezőmódjukat, agresszivitásukat. Tudomásul kell vennünk, hogy vannak esetek, amikor a

- pedagógusnak hosszabb-rövidebb időre a szülőnél is jelentősebb szerep jut a gyermek életében.
- 6 **A szülőknek természetes joguk gyermekük felelősséggel járó nevelése.** A tanítók legyenek társaik ebben! Ennek előfeltétele a kölcsönös bizalom, amit – ha úgy tetszik –, a pedagógusnak ki kell érdemelnie, a szülőnek pedig el kell fogadnia.
- 7 A szülőknek joguk van a nevelő által választott **módszer** megismerésére, a gyermekeik előmeneteléről való rendszeres tájékozódásra, valamint arra, hogy időben tudomást szerezzenek az esetleges problémákról. Ennek a tájékoztatásnak a módja személyes és segítőkész legyen.
- 8 Az iskola **nem róhat nagy terheket a szülőkre.** Amit a pedagógusok nem tudnak a tanórán megtanítani, azt ne hárítsák rájuk. Az egész délutánt kitöltő házi feladatok elveszik a gyermekek kedvét a tanulástól, indokolatlanul terhelik a szülőket, és súlyosbítják az otthoni segítséget nélkülöző gyermekek hátrányos helyzetét. Le kell mondani a szüneti egészét igénybe vevő kötelező olvasmányok, matematika feladatok stb. kijelöléséről. A vakáció célja a felfrissülés, a pihenés, a további munkához való erőgyűjtés.
- 9 Kíváncsi, hogy az iskola ne állítsa túlzott anyagi megterhelés, lehetetlen beszerzési gondok elé a szülőket, és ne kényszerítse a gyermekeket súlyos táskák cipelésére.
- 10 A kisiskolás korúak számára csak a mindenhol – az átlagos feltételek között is – megvalósítható oktatási célok tűzhetők ki: a beszéd, az írás, az olvasás, elsajátítása, a helyesírás, a fogalmazás, a matematikai ismeretek megalapozása, valamint a különböző készségek és képességek fejlesztése. Az életkori korlátokat meghaladó elvont, fogalmi szintű ismeretszerzést az alsó tagozatban kerülni kell. Ki kell alakítani a tanulás örömszerző élményét, rá kell szoktatniuk a kisiskolásokat az önálló, eredményes tanulásra. Ebben a korban alakítható ki az az érzelmi hozzáállás, amely lehetővé teszi később is az eredményes tanulást.
- 11 A beszéd, az olvasás és az írás egymást segítő alapkészségek. A **beszédkészség** fejlesztése a legfontosabb feladat: a kisgyermekek az életkoruknak megfelelő, gazdag szókincssel rendelkezzenek. Elő kell segíteni, hogy a gyermekek élvezzék nyelvünk szépségeit, szívesen játsszanak szavakkal, törekedjenek az igényes beszédre. Már ebben a korban fektessünk súlyt a könyvnélküli szövegekre, különösen alkalmasak erre a gyermekversek. A kisiskoláskor végére el kell érni, hogy a

- gyermekek összefüggően beszéljenek, folyamatosan olvassanak hangosan is, némán is. Bőségesen legyenek olvasmányélményeik, főként kis történetek, mesék.
- 12 Az irodalommal való első találkozás a meséken keresztül történik. **A mese az érett személyiség kialakulásának mással nem pótolható eszköze:** mozgásba hozza képzeletüket, fejleszti intellektusukat és erkölcsi érzéküket, eligazítja érzelmeikben, megbékíti féltelmeikkel és vágyaikkal, segít felismerni a valódi nehézségeket és ugyanakkor megoldást is javasol kínzó problémáikra.
- 13 Törekedni kell arra, hogy az írás ne legyen fárasztó tevékenység a gyermekek számára, a fokozatos terhelés közben ne torzuljon az **írásképzés**. Ki kell alakítani a rendezett, olvasható írás készségét. A gyermekek élvezzék a betűvetést. Az iskolai tanulás első négy éve alatt folyamatosan kell fejleszteni az íráskészséget, kialakulására időt kell hagyni. Az írásgyakorlatok a gyermeki **jellem fejlődésének**, az önfegyelem kialakulásának is fontos eszközei: koncentrációt, figyelmet, tudatos mozgáskoordinációt igényelnek.
- 14 Matematikából a számolási és számlálási készség kialakítása a feladat: tájékozódás a természetes számok halmazában, az alapvető nagyságrendi viszonyok ismerete, az alapműveletek biztonságos elvégzése. Az „egyszer-egyet” az iskolában kell megtanítani, és el kell érni, hogy a gyermekek készség szinten tudják. Az alapműveleteket egyszerűen, „tudományoskodás” nélkül – az elvont fogalmak korai használatának mellőzésével – kell megtanítani. (A halmazelmélet alapvető fogalmait a tanítónak ismernie kell, de csak azért, hogy rá látsa legyen a matematika megtanítandó elemeire.) Elemi mértanból a gyermekek életkoruknak megfelelő szinten ismerjék az alapvető fogalmak szemléletes jelentését, mint pl. pont, egyenes, sík, kör.
- 15 A kisiskolások nevelése, oktatása akkor lesz eredményes, ha elegendő alkalmuk van a mozgásra, **játékra**. Az ének-zene, az ábrázolás, a dramatikus játék a harmonikus fejlődés feltétele. Az iskolában folytatni kell az óvoda ilyen jellegű alapozó munkáját.

3.2. A sérült gyermekek nevelése-oktatása

- 1 Az oktatási rendszer alapjaként megfogalmazott értékek megkövetelik, hogy különös gonddal, megértéssel, szeretettel forduljunk a sérültek felé. Fogyatékosok és épek együtt nevelésének és oktatásának sokféle módja el-

- képzelhető, igények szerint úgy kell megvalósítani, hogy ne sérüljenek a tanulók érdekei. Integrált oktatás esetén biztosítani kell gyógy-pedagógus szakember bevonását. Sok esetben a fogyatékosok oktatása, fejlesztése és nevelése számukra létesített intézményekben, sajátos pedagógiai tervezéssel oldható meg.
- 2 A sérült embert egész életén át megilleti a szakszerű gondoskodás. Ezért fontos a korai gondozás, az óvodai és az iskolai foglalkozások időszaka, a szakszerű gyógypedagógiai programok kimunkálása. Az iskoláztatás időszakában fogyatékosági típusonként kell a sérültség jellegéhez és mértékéhez igazodó kerettantervet vagy pedagógiai programot kidolgozni, amelyben megjelenik a meghosszabbítható felkészítési idő is.
- 3 Az **enyhe fokban értelmi fogyatékosok** számára olyan kerettantervet kell kidolgozni, amely az értelmi és személyiségállapothoz igazodik, és tantárgyakba vagy tantárgyi csoportokba jól illeszthető. A gyermekek állapothoz igazított fejlesztőprogramnak is úgy kell az ismeretkörökből válogatnia, hogy mindvégig építkezzen a képességfejlesztő, korrigáló és szocializáló hatású ismeretanyagból.
- 4 Nagy teret és hangsúlyt kell adni az olyan gyakorlati ismeretekhez kapcsolt tevékenységeknek, amelyekkel a gyermekek saját képességeikhez és személyiségi adottságaikhoz mérten a lehető legteljesebb mértékben készíthetők fel az önálló életre.
- 5 A tantervkészítés vezérlő szempontjait az adott gyermekcsoport értelmi, pszichés és személyiségállapotának, valamint taníthatósági, nevelhetőségi, fejleszthetőségi lehetőségeinek figyelembevételével kell kijelölni.
- 6 A **középsúlyos fokban értelmi fogyatékosok** számára a társadalmi beilleszkedést elősegítő, személyiségfejlesztő és a munkavégzésre felkészítő értelemben „képző” tartalmakat felsoportoztató gyógypedagógiai kerettanterv szükséges. Műveltségi anyaga csak érintőlegesen csatlakozhat a Nemzeti alaptantervhez. Természetesen sokkal szorosabban kötődik a társadalmi beilleszkedést szolgáló alapprogramon keresztül mindazon emberi értékek kialakításához, amelyeket a Nemzeti alaptanterv megjelenít.
- 7 A **síket gyermekeknél** a beszéd kialakításának, az ismeretszerzésnek és a kommunikációs képességnek, továbbá a gondolkodás fejlesztésének koncepciója meghatározza az óvodai és iskolai programok egészét. A gyermekek tanulását segíteni kell egyéni anyanyelvi neveléssel, hallás- és ritmusneveléssel, anyanyelvi gyakorlati foglalkozásokkal. A rá-szoruló tanításában támaszkodni kell a jelnyelvre, a daktológiára, a testbeszédre, a grafikus kompenzációra. A gyermekek eredményes felkészítéséhez tartozik: a gépirás, a számítástechnika alapszintű elsajátítása, a manuális programok fejlesztő, munkára előkészítő lehetőségeinek felhasználása.
- 8 Hasonló sérülésspecifikus elgondolással kell a Nemzeti alaptanterv szellemében elkészíteni a **nagyothalló gyermekek** kerettantervét. A halláskieséshez, a nyelv- és beszédtanulás nehézségeihez igazodó, annak javítására összpontosító tantervnek az ötödik-hatodik osztályig elhúzódóan kell foglalkoznia a nyelviszerkezetalkotási munkával. Mindennek ki kell egészülnie a sérülésspecifikus korrektív ellátás tantárgyi tömbjeivel: hallás- és ritmusnevelés, zenei nevelés, egyéni anyanyelvi nevelés, korrekció, továbbá az idegen nyelv (nyelvek) sajátos rendszere, és más, korszerű ismerettömb.
- 9 A **vak gyermekek** tantervének sajátos oktatási módja: a Braille-írás, -olvasás és a tapintásos úton történő ismeretszerzés. A pontrendszerben való tájékozódás és a tapintás képességének finomítása már eleve speciális előkészítést igényel (3 óvodai vagy iskola-előkészítő évet). Meg kell tanítani a síkírás olvasását lehetővé tevő gépek használatát. A vakság miatt különleges készségek kialakítására és képességek kifejlesztésére sajátos tantárgyblokkok, beiktatásával van szükség. Rendkívül fontos, hogy több idegen nyelvet és számítástechnikát tanítsunk. Fontos a hangszeres zene tanítása és a különféle manuális monoteknikák alapjainak elsajátíttatása: szövés, gyékényfonás, kerámiaalkotás stb.
- 10 A **gyengénlátó gyermekek** tantervi programja szorosabb szálakkal kapcsolódik a jól látók kerettanterveihez. Kisiskoláskorban a síkírás -olvasás elsajátításának akadályai vannak, ezért a tananyagot át kell rendezni. Külön figyelmet kell fordítani a látásnevelésre, a látásteljesítmény fejlesztésére, a speciális korrekciós rendszer alkalmazására, az idegen nyelv és a számítástechnika tanítására. A tanulók egy részének állapota szükségessé teszi a testi nevelés mozgásanyagának meghatározott szempontok szerinti átalakítását.
- 11 A **mozgásfogyatékosok** nevelésére és oktatására a közoktatásnak külön gondot kell fordítania. A sajátos ellátást lehetővé tevő tantervi blokkok, valamint az egyéni sérülés legyen az alapja a fejlesztésnek.
- 12 Szolgáltatásként kell biztosítani a hosszú kórházi tartózkodásra kényszerülő tanulók ágy melletti oktatását. Foglalkozni kell a mozgássérülésből fakadó pszichés ártalmakkal.

- 13 A **beszédhibás gyermekek** fogyatékosága szakszerű, ambuláns logopédiai ellátással zömében megszüntethető, illetve sikeresen enyhíthető. Ezért nem szükséges gyógypedagógiai kerettanterv. Csak a súlyosan beszédhibások kerülnek időszakosan beszédjavító intézménybe, logopédiai osztályba. A beszédjavító intézmények kerettanterve tartalmazza a súlyos beszédhibák fajtái szerinti terápiás programok lényegi elemeit. A rövidebb ideig tartó ambuláns gyógypedagógiai-logopédiai munkához kidolgozott beszédjavító programok kellenek.
- 14 A halmozottan és súlyosan fogyatékosok vagy többszörösen összevont csoportok számára gyógypedagógiai tervek szükségesek.
- 15 A tanulási nehézségekkel küszködő tanulóknak (diszlexia, diszgráfia, diszkalkulia stb. – a Törvényben meghatározott szakértői eljárás alkalmazása után – a megszabott segítségen túl további emberi segítséget kell adni. Figyelemmel kell azonban lenni arra, hogy ezek a tünetek gyakran idegrendszeri háttérrel nem rendelkeznek, csak korábbi nevelési hibák eredményei. Ezért nem szabad letenni arról, hogy e hiányosságok kiküszöböljük. Más oldalról pedig nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy egy-egy területen tapasztalható fogyatékoság vagy hiány együtt járhat más területen kiemelkedő tehetséggel. Ezért elő kell segíteni – a tanuláshoz hozzájárulás biztosításával – a speciális képességek kibontakozását.

3. 3. Nemzetiségi nevelés és oktatás

- 1 A Nemzeti alaptanterv a jó állampolgárrá nevelésnek is fontos eszköze, éppen ezért a nemzetiségi nevelés és oktatás sajátos szempontjaira is tekintettel kell lenni. A hazánkban élő nemzeti és etnikai kisebbségek oktatása a magyarországi közoktatási rendszer szerves részét képező külön nemzetiségi kerettantervek szerint folyik.
- 2 A magyar közoktatási rendszer a nemzeti kisebbségeket megkülönböztetett gondoskodással kezeli, és támogatja azt az erőfeszítéseket, amelyet nemzeti kultúrájuk (nyelv, irodalom, művészet) megőrzésében, művelésében és továbbadásában vállalnak. Mindaz, ami a magyar nyelvű oktatásra vonatkozik, a hazai etnikai és nemzeti kisebbségek anyanyelvére is érvényes: az anyanyelvi oktatás a nemzetiségi kultúra megőrzésének, ápolásának legfontosabb feltétele. Meg kell ugyanakkor adni a lehetőséget, hogy a gyermekek a

nemzetiségi iskolákban a magyar nyelvet a kívánt szinten elsajátíthassák.

- 3 Különös jóindulattal kell fordulni a halmozottan hátrányos helyzetű etnikai kisebbségek felé, így a cigányokhoz. Számukra speciális tanterveket és tankönyveket kell készíteni, s mindenekelőtt a pedagógusképzésükre kell nagy gondot fordítani. Külön programokkal elő kell segíteni a cigány tanulók továbbtanulását magasabb iskolafokozatban, így az egyetemekre és főiskolákra bejutást is. Támogatni kell a cigány és nem cigány tanulók integrált oktatását. Ugyanakkor fokozott gondot kell biztosítani a hatékonyságot, és a tanulók tanuláshoz, udvarias elbánáshoz, biztonságához való jogát. Az iskolának fokozottan ügyelni kell arra, hogy a szülők iskolai neveléssel kapcsolatos elvárásai érvényesüljenek. Lehetőséget és támogatást kell adni cigányközösségeknek sajátos kultúráját közvetítő iskolák létesítésére.

- 4 A teljesen anyanyelvű, illetve kétnyelvű oktatásra való fokozatos áttéréshez – nyelvterületenként és differenciáltan (az intézmények vagy a kisebbségi szervezetek igénye szerint) – folyamatosan meg kell teremteni a szakmai feltételeket (tanterv, óraterv, szakmai programok). A nemzetiségi iskolák tantervei tartalmazzák a nemzetiségi népismeretet és az anyanemzetek országismeretét. A nemzetiségi iskolákban a magyar történelmet ugyanúgy kell tanítani, mint a magyar anyanyelvű iskolákban, azonban a magyar történelem tanítása mellett különös figyelmet kell fordítani a nemzetiség anyanemzetének történelmére és az önismeretet elősegítő sajátos történelmére. A történelem tantervet nagyon gondosan kell összeállítani, a tárgyilagosságra nagy hangsúlyt helyezve: a történelem tantervek nem lehetnek ellentétesek a Nemzeti alaptanterv szellemével. Meg kell ragadni minden alkalmat – a történelemben és az irodalomban egyaránt –, hogy megismertessük a közös hőseket, a szellemi élet nagyjait és közös kincseit. Mutassuk meg a gyermekeknek, hogy történelmünk sok tekintetben közös.

- 5 A tantervek összeállításakor úgyszintén gondot kell fordítani arra, hogy a magyar anyanyelvű iskolákban is kellő szerepet kapjon a környező országok népeinek tárgyilagos szemlélettel tanított történelme. A környező népek irodalmának és művészetének értékeit ugyancsak tartalmazza az a műveltségkép, amelyet a magyar Nemzeti alaptanterv megfogalmaz.

3.4. Tehetséggondozás

- 1 Nemzeti kincsünk a tehetség. Hazánk jövője, népünk boldogulása függ attól, hogyan tudunk sáfárkodni szellemi értékeinkkel. Gyermekünk tehetségének időben történő felismerése, fejlesztése és gondozása **nemzeti érdek**. E tevékenység alapvető fontosságú pedagógiai feladat, amely nem különíthető el a hagyományos iskolai feladatoktól, és nem állítható szembe más pedagógiai teendőkkel, pl. a felzárkóztatással, a pedagógiai esélyegyenlőség biztosításával stb.
- 2 Az iskolai oktatás „egészségét” az a torzulás veszélyezteti, hogy az iskola kizárólagos célul tűzi ki a felsőbb iskolafokozatra való felkészítést. Feladatai között természetesen ésszerű mértékben szerepelnie kell a leendő hivatásra való felkészítésnek. A cél azonban sokkal alapvetőbb: **tudásért tanulni és tanítani**. A tehetség kibontakozásának feltétele: a tudományok szeretete, a tudás iránti vágy ébredése. A tehetség gondozása nem leendő tudományos kutatók előképzését jelenti, hanem a tudás kultuszának építését. A tudományos kutatók majd a tudományok iránt elkötelezett fiatalok közül kerülnek ki.
- 3 A közoktatásnak nem feladata a szakemberképzés, de az iskolának ki kell elégítenie a diákokban felébredő érdeklődést. Az egyenletes, minden tantárgyra kiterjedő általános műveltséget adó képzés mellett **az iskola feladata a gyermekekkel való egyéni foglalkozás is**. Ennek mintegy keretét ad a tanórán folyó munka. Itt erősíti egymást a tanár, a diák és a szülő ambíciója. Óriási alkotó energia szabadul fel így, amely az iskolai munka hatékonyságát robbanásszerűen megnöveli, és az emberi erőforrások fejlesztése a gazdaság számára is hatékony beruházást jelent. A közoktatásért felelős állam feladatai között kiemelten szerepel ezért a – tanórai közös munka mellett – az erre érdemes tanulókkal való tehetség kibontakoztatására irányuló tevékenység feltételeinek biztosítása.
- 4 Az a helyes, ha a tanárnak jut elegendő ideje minden érdeklődő gyermekre. Továbbra is építeni lehet a fakultatív órákra, ez azonban ne elsősorban a felsőbb oktatásra felkészítést szolgálja. A tanuló többletmunkáját nem osztályzatokkal, hanem versenyeken való részvétellel, **önképzőköri** szerepléssel, és a megírt dolgozatok tudományos diáklapokban való közlésével lehet elismerni. Nagyon hatékony eszközei a tehetség kibontakozásának az országos tudományos diáklapok, például a Középiskolai Matematikai Lapok (Fizikai rovat-

tal bővítve). A tehetségért felelősséget vállaló nevelő, szaktanár szorgalmazza diákjainak bekapcsolódását a regionális és országos tanulmányi versenyekbe. Meg kell ismertetni a tanulókkal ezeknek a versenyeknek szerepét híres magyar tudósok (Wigner Jenő, Teller Ede, Neumann János és mások) tudományos életművének alakulásában.

- 5 A **könyvtárakra** központi szerep hárul. A könyvtárostánár a tantárgyközi tanítás és nevelés egyik gondozója, a tanulók egyéni érdeklődésének, búvárkodásának segítője, támogatója. Természetesen hasonló szerepet kell vállalniuk a természettudományos szertáraknak és művészi alkotó műhelyeknek.
- 6 A tehetséges gyermekek korai kiválasztásakor legyünk körültekintőek. Tudnunk kell, hogy a tehetség korai felfedezésének nincsenek csálhatatlan módszerei, és megállapíthatóságának időpontja is bizonytalan. A tehetség akkor tud kibontakozni, ha erkölcsi tartással jár együtt. Ezért fontos, hogy a tehetséggondozáson belül a jellem formálásával (az akarat, a helyes önértékelés fejlesztésével) is foglalkozunk. Más szempontból is legyünk körültekintőek: a helytelen tanári magatartás megakadályozhatja a tehetség kibontakozását. Ha a tanító, a tanár meggondolatlanul tehetségtelennek minősíti a tanítványát, el fogja hinni magáról, hogy valóban az. A megfontolt dicséret, az elismerés segít az érdeklődés kialakulásában. A tehetség mellett pedig alapvető szerepe van az **érdeklődésnek**.
- 7 A különleges (sport, zenei stb.) adottságú gyermekek fejlesztése nagyon fontos, de nem azonos a tehetséggondozással. Mindkét területnek, de főleg az előbbinek, sajátos szervezeti és tartalmi, valamint módszerbeli feltételei, illetve eszközei vannak. Ezek megválasztásában maximális pedagógiai felelősséggel szükséges eljárni.

II. AZ ÁLTALÁNOS KÉPZÉS TERÜLETEI

1. ALAPVETŐ CÉLKITŰZÉSEK

1.1. A műveltség körei

- 1 A Nemzeti alaptanterv műveltségkörökbe rendezve tartalmazza, mit kell tanítani a magyar közoktatási rendszerben, mi az, amivel a tanulók megismerkednek, amit el kell sajátítaniuk.
- 2 A tantervkészítők ezek alapján tervezik a tantárgyakat, a tantárgyközi feladatokat, és a tantárgyi struktúrát ezekre támaszkodva építik fel. **Tantárgyakat nem soroltunk fel**, hanem a műveltség olyan köreit, amelyek tantárgyban is megjelenhetnek, de taníthatók tantárgyközi feladatként is.
- 3 A műveltség e köreit négy csoportban soroljuk fel: a nevelés, a művészetek, a tudományok és az alkalmazott ismeretek fejezetei. Hangsúlyozni kell, hogy nem alkothattunk világosan elválasztható kategóriákat: minden egyes terület szerepelhetne több másikkal egy csoportban.
- 4 Ebből a rendszerből kiemelkedik a **magyar nyelv**. Az anyanyelv egyaránt szerepelhetne a tudományok és az ismeretek között. Fontos művészi kifejezőeszközünk is, és a nevelés minden területén meghatározó szerepe van. Mindegyik csoportba ugyanolyan joggal tarthatna, így nem soroljuk egyikbe sem. Éppen ezért szerepel kiemelve a többi műveltségkör előtt.
- 5 Először a nevelés különböző területeit sorolja fel a Nemzeti alaptanterv. Ezek elsődlegesen a személyiség morális és testi fejlesztését szolgálják.
- 6 Ezután a művészetek következnek: az irodalom, az ének-zene és a képzőművészet. Az irodalom mindenekelőtt művészet, bár természetesen tudományos vonatkozásai miatt a tudományoknál is helyet kaphatott volna.
- 7 A humán és a reáltudományokhoz kötődő területek leírása következik ezután: történelem, filozófia; matematika, fizika, kémia, biológia és földrajz.
- 8 A következő csoportba azokat a témákat soroljuk, amelyek főként hasznos ismereteket

közölnek. Ezeket a diákok elsősorban azért tanulják, mert az esélyeiket növelik az életben.

- 9 A 10-11 éves korban célszerű egyetlen tantárgyban tanítani a természet, az élővilág, a természeti földrajz jelenségeit. Nem kétséges, hogy így az idővel is jobban lehet gazdálkodni. Később azonban – a 12. év körül – szétválnak az egyes tudományok szempontjai, és a tantárgyak megfelelnek a tudományágaknak: fizikának, kémiának, biológiának stb.
- 10 Elvárható, hogy a természettudományos kultúra értékeinek átadása teremtsen bizalmat a szaktudományok eredményeiben. Mivel partatlanul terjednek – az iskolán kívül – az áltudományos, olykor tudományos köntösben jelentkező) nézetek, ezért fontos, hogy a természet-tudományos tantárgyak vértessék fel a tanulókat ezek ellen. Tudásuk, ítélőképességük birtokában önálló életükben legyenek képesek arra, hogy az áltudományok hatásait elkerüljék. Meg kell mutatnunk, hogy az igazolt ismeretek mellett számtalan – egyre több – kérdés, kutatásra váró probléma jellemzi a tudományt, éppen ezért szép a természettudományok művelése.
- 11 A történelem tanítása közben érinteni kell a tudomány-, művészet- és művelődéstörténeti mozzanatokat is. Ugyanilyen fontos, hogy a matematikában, fizikában stb. ki kell térni a **tudománytörténeti** tényekre, és fordítsunk gondot arra, hogy a diákjaink megismerkedjenek a **magyar tudósok** munkásságával.
- 12 A klasszikus értékek, a klasszikus műveltség szeretete és ismerete, a népi kultúrában való jártasság a gyermekekben a **múltat és a jelent kötik össze**, s ez az ismeretanyag egyfajta szűrő is a modern embert érintő hatásokkal szemben.

1. 2. A magyar nyelv

- 1 A magyar nyelv műveltségünk elengedhetetlen feltétele, kultúránk hordozója, a magyar nemzethez való tartozásunk objektív kritériuma, **nemzeti létünk** folytonosságának kifejezője. Anyanyelvünk nemzeti kincsünk, a személyiség legbelsőbb sajátja. Tanítása a közoktatás rendszerében kiemelt jelentőségű. A Nemzeti alaptanterv különös hangsúlyt helyez az anyanyelv művelésére, arra, hogy tudatosan gondozva és ápolva a diákok felelősséget érezzenek tisztaságáért.

- 2 Anyanyelvünk-gondolkodásunk és érzelmi gazdagodásunk nélkülözhetetlen feltétele. A beszéd-, az olvasás-, az írás-, a helyesírás, a grammatika-, a stílus-, a szövegtan-, a nyelv-helyesség-, a retorika- és a nyelvtörténet-oktatás mind a nyelvészet körébe tartoznak. E területek a tanítási gyakorlatban nem szigetelhetők el egymástól, hiszen bármelyik órán felvetődhet olyan kérdés, amely nem okvetlenül az éppen napirenden szereplő témához tartozik.
- 3 Igen fontos **anyanyelvünk szabályainak** igényes megtanítása, oktatásuk során azonban kerülni kell a formális, tudományoskodó megközelítést. A magyar nyelvet az irodalommal együtt kell tanítani, mert a magyar líra és próza a magyar nyelv kincsesháza. A magyar irodalom a népköltészettől a Halotti beszéden át napjainkig olyan gazdagságot, folyamatos-ságot mutat, mely kötelez bennünket ezen értékek őrzésére, továbbadására, és a világirodalomnak is kitörölhetetlen, értékes része. Gondot kell fordítani az irodalmi szövegek emlékeztetőből való megtanulására és elmondására. A memoritereknek fontos szerepük van. A tanulók tanuljanak meg hetente legalább egy szonettnyi irodalmi szöveget. **Nagy költőink agyunkba és lelkünkbe rögzített szavai, kifejezései, szöfűzései, gondolatai így válnak hétköznapijaink útítársaivá és tanácsadóivá,** válságos helyzetekben pedig vigasztalóivá.
- 4 Anyanyelvünk legfontosabb **munkaeszközünk** is: a humán és a természettudományok, a tudományok gondolkodásmódja és a műveltség más elemei csak az anyanyelv szilárd ismeretében sajátíthatók el. A magyar nyelv helyes használatára, a tanulók beszédének fejlesztésére, a tanultak értelmes kifejtésére minden tantárgy tanításakor nagy gondot kell fordítani. A matematika, fizika, kémia stb. esetében a definíciókat, az állításokat világosan kell megfogalmazni, a jellegzetes gondolatmeneteket szóban és írásban elő kell tudni adni.
- 5 Az anyanyelvi készségek, képességek kialakítása, fejlesztése nemcsak a magyar nyelv tantárgyának a hatáskörébe tartozik, hanem átfogja a közoktatás egészét: a nyelv legszélesebb értelemben vett művelése nem zárulhat le a kisiskoláskorban.

2. NEVELÉS

2. 1. Erkölcsi nevelés

- 1 Az erkölcsi nevelés célja, hogy a gyermekek a jó és a rossz között szabadon választani képesek, a **jót tudatosan választó** érett személyiséggé váljanak. Ismerjék fel erkölcsi felelősségüket önmagukkal, embertársaikkal és a természettel szemben. Mind a nevelőknek, mind a fiataloknak tudniuk kell, hogy **az emberi természet a jóra vágyik, de hajlamos a rossz választására.**
A fiatalokkal szemben támasztott természetes igény, hogy legyenek nyitottak a másik ember értékrendszerének, etikai elveinek megértésére, meg tudják fogalmazni azok pozitív és negatív kritikáját.
- 2 Az etikai nevelés alapvető eszköze a **példaadás**. Minden pedagógus példakép, akár akarja, akár nem. A felnövekvő fiatalok egyéni élete – és a társadalom – szempontjából alapvető jelentőségű, hogy a tanítók, tanárok tudatában vannak-e felelősségüknek. A gyermekekhez való viszonyuk, a tanártársaikkal, a szülőkkel való kapcsolatuk közvetve hat a tanulók jellemfejlődésére. A példaadás legtöbbször személyes viszonyon alapul, azonban példát adhatunk a fiataloknak magas erkölcsi szinten álló személyek életének, konfliktusainak bemutatásával is.
- 3 A kisiskolás gyermekek előtt a **tanító megfelelőbbbezheteretlen tekintély**. Ezt jól használjuk fel, de a visszaélés a pedagógus súlyos erkölcsi vétsége.
- 4 A serdülők – különösen a 14-18 évesek – nevelőkkel szemben is kritikusak. Meghatározó szerepe lehet annak, hogy ebben az életkorban **hiteles személyiségekkel** találkoznak-e az iskolában is.
- 5 Az ember életének célja a **boldogság**. A boldogság utáni vágy alapvető vonása az emberi személyiségnek. Meg kell azonban mutatni a gyermekeknek, hogy saját boldogságuk még viszonylagosan sem valósulhat meg embertársaik boldogsága ellenére. Sőt, az igazán boldog emberek életét a másokért, a barátaikért, a családjukért, a hazájukért hozott áldozatok tették értelmessé és boldoggá. Azt is tudniuk kell, hogy bár a pénz fontos tényezője a gazdasági életnek, de a világot igazán az önzetlen tett vitte, viszi előre. A gyermekeket

- tehát áldozatvállalásra, önzetlenségre, megértésre, szeretetre kell nevelni.
- 6 Meg kell tanítani a fiataloknak, hogy a boldogság feltétele a **személyes szabadság**, amely inkább feladat, mint adottság. Erre kell törekednie a fiatalnak gyermekkorától kezdve, és a nevelőnek ebben kell támogatást nyújtania tanítványa számára. A szabadság megteremtése felnőttkorban is alapvető etikai feladat. Segítsük tanítványainkat abban, hogy **személyiségük fejlődése** egyre inkább saját ügyük legyen: rá kell vezetnünk őket az önnevelésre, melynek feltétele viszont a saját testi és lelki adottságaik felismerése, ehhez pedig szükséges a **lelki élet törvényeinek** életkoruknak megfelelő szintű ismerete. Hívjuk fel figyelmüket arra, hogy az erkölcsi értékrend belső törvényük része, lelkiismeretük irányítója. Tanulják meg etikus szemmel nézni a sportot, a tudományt, a művészeteket, a nemiséget, a hivatást (a karriert), a gazdasági életet, a környezet állapotát megváltoztató emberi tevékenységet stb. Érezzék, hogy a szabadság csak az egyén és közösség összhangja alapján valósulhat meg.
- 7 A fiataloknak ki kell fejleszteniük önmagukban az önértéket, az őszinteséget, a következetességet, a türelmet, a józanságot, a nyitottságot, a felelősséget, valamint a tiszteletet és megbecsülést a másik ember iránt. Neveljük a fiatalokat arra, hogy sérült társaikat fogyatékoságukkal együtt fogadják el. Megkülönböztetés nélküli természetes magatartást tanúsítsanak velük szemben.
- 8 Az etikai nevelésnek figyelmet kell fordítania azokra a **közösségi formákra**, és a hozzájuk kapcsolódó erényekre, melyek nélkül egészséges emberi élet nem létezhet. Ezek a család, a nemzet, a haza, az emberiség, illetve a barátság, a szülői, a gyermeki, a testvéri, a házastársi szeretet, a hazafiság, a humanizmus és a béke igénye. Az emberi közösségekben a jót építő, az igazat érvényre juttató szeretet megköveteli bizonyos viselkedési formák, szokások megtartását, „játékszabályokat”: az udvariasságot, a kollegialitást, a szolidaritást, az előítélet-mentességet, hivatástudat, szakmai becsület, megbízhatóság, állhatatosság, vezetőképeség és alkalmazkodóképesség stb.
- 9 Az **erkölcsi nevelés az egész társadalom feladata és felelőssége**, minden felnőtté, a családdé, a tömegtájékoztatás és a szórakoztatás intézményeié, sőt még a gyermekeké is. Az iskolában sem egyetlen tanár feladata, hiszen az **iskolai munka egészét meghatározza**. Az iskolai életben rendszeresen időt kell fordítani az etikai kérdések megbeszélésére. Magasabb osztályokban etikai jellegű tantárgyat is cél-

szerű a tantervbe felvenni. Ebben az esetben azonban nem szabad szem elől téveszteni, hogy erkölcsant metafizika nélkül nem lehet hatékonyan és hitelesen tanítani. Meg kell tehát világítani az erkölcsi törvények metafizikai háttérét. Gondot kell fordítani arra, hogy a Biblia erkölcsi követelményeit ismerjék a fiatalok, világos legyen előttük a Kinyilatkoztatás fő tanítása, Jézus Krisztus szerepe az emberiség történetében (üdv történet) és az egyes ember életében. Elvárható, hogy ismerjék a zsidó-keresztény egyistenhit lényegét, követelményeit, a keresztény tanítás legfontosabb elemeit. Ugyanígy fontos, hogy legyenek tisztában a Magyarországon működő nagy vallási közösségek tanításainak fő vonásaival (Iszlám, Krisna). Ugyanakkor fontos feladata a nevelőknek, hogy óvják tanítványainkat, az emberi szabadságot kockáztató romboló szekták befolyásától.

2.2. Hazaszeretetre nevelés

- 1 A magyar közoktatásban az európai gyakorlatnak megfelelően a környező népekkel való megértő együttműködés és a béke értékelése mellett nagy hangsúlyt helyezünk a hazaszeretetre nevelésre.
- 2 Az iskola életét, a nevelés folyamatát, a tanítás szellemét hasssa át a hazaszeretetre; ez jelenjen meg a **haza jelképeinek és nemzeti értékeinek feltétlen tiszteletében**, a nevelők és tanulók magatartásában, az iskola valamennyi programjában. A hazaszeretete nevelés alapja az a nemzeti érzés, identitástudat, helyes nemzeti önismeret, amely valamennyi tantárgyhoz, többé-kevésbé kötődik.
- 3 Kultúránk az antik-klasszikus és zsidó-keresztény **forrásokból** táplálkozó európai kultúra szerves része. Múltunk és kultúránk legősibb elemei azonban távolkeleti, illetve belső ázsiai gyökerekből is táplálkoznak. Sorsunk a Kárpát medencében mindenkor a Kelet és Nyugat közötti összeköttetés, ebben a velünk együttélő és szomszédos népek, nemzetek sorsával, érdekeivel, múltjával és érdekeivel azonos. A tanulók fejlettségi adottságainak megfelelő értelmi és érzelmi neveléssel, nemzetünk sorsáért felelősséget érző, tenni akaró és tudó állampolgárokat kell nevelni, akik értik és megbecsülik a velünk együttélő és szomszédos népeket, kultúrájukat és természetesen saját kultúránkat. Ehhez pontos nemzeti önismeretre, jogosan büszke nemzeti öntudatra van szükség. Világosan kell látniuk és

- érteniük tanítványainknak, hogy az emberiség egyik legnagyobb vívmánya a demokrácia, amivel élni is meg kell tanulni, hasonlóképpen az általános emberi jogokkal. Ezek együttesen hazaszeretetünk alapjai.
- 4 A hazaszeretetre nevelés kiemelkedő **eszköze** a magyar történelem, a földrajz, a magyar művelődéstörténet és irodalom tanítása. Ha a diákok megértik, mit jelent a magyarság számára címerünk, zászlónk, a Korona és államiságunk egyéb jelképei, vagy Árpád, Géza, Szent István, Szent László, IV. Béla, Hunyadi János, Mátyás király, akkor minden biztatás nélkül elmélyül bennük a magyarság szeretete. Ha emlékezetükbe vészték Berzsenyi, Kölcsey, Vörösmarty, Petőfi, Arany, Ady hazafias líráját, ha megértik a Bánk bán, a Himnusz és a Szózat üzenetét, akkor nem kell nekik magyarázni, mit jelent magyarnak lenni.
- 5 Tudatosítani kell a tanulóknak, hogy történelmi okok miatt határainkon kívül sok magyar él. Ők hozzánk tartoznak, amíg magyar-nak érzik, vallják magukat, történelmük a magyar történelem szerves része.
- 6 A hazaszeretetre neveléshez hozzátartozik a **múlt megbecsülése és a jövőbe vetett reménység táplálása**. A magyar jövő azon múlik, sikerül-e a belviszályt kiküszöbölni, és a bennünket körülvevő országokkal, népekkel jó viszonyt kialakítani. Mindkettő nemzeti ügy, tehát a józan és mértéktartó hazaszeretetre nevelés ezeket nem nélkülözheti.

2.3. Családi életre nevelés

- 1 A család szereteten és szerződésen alapuló érzelmi, lelki, biológiai, gazdasági szövetség, a **társadalom alapsejtje**, az ember kiteljesedésének tere. A családi élet felelős magatartást, áldozatkészséget igényel. A nevelés sajátos célja éppen abban áll, hogy mindezeket az iskolai évek idején a fiatalokban tudatosítsa. A családi életre nevelés felkészítés a felelősséggel vállalt párválasztásra és a házasságra, ezen keresztül a szülői feladatra. A családi életre, szülői szerepre nevelés az iskolára is tartozik, de elsősorban a család feladata.
- 2 Igényt kell támasztani a tanulóknak a **családi hagyományok és ünnepek** tiszteletére, ápolására, a rokoni kapcsolatok erősítésére. Hangsúlyozzuk az egymás iránti megbecsülést, a szülőkhöz, a testvérekhez, az idősebb családtagokhoz való alkalmazkodás jelentőségét. Mutassuk be egymás segítésének, a kölcsönös szeretetnek és tiszteletnek a pozitív példáit, és azokat az értékeket, amelyeket a több gyermeket nevelő családok képviselnek.
- 3 A családnak fontos szerepe van a helyes **nőies és férfias** magatartás kialakításában. Erre építve tekintsük erkölcsi feladatunknak, hogy neveljük a fiúkat a lányokkal szembeni lovaságra, a lányokat pedig megfelelő tartózkodásra. A hűséget erényként kell a fiataloknak bemutatni.
- 4 Tanítsuk meg a tanulókat arra, hogy miben áll az **ember kétneműségének lélektani gyökere**, mit jelent az, hogy „nem jó az embernek egyedül lenni”. Tudniuk kell, hogy miben vagyunk mások, melyek a másik nem fejlődési problémái, élettani és pszichológiai nehézségei. Értessük meg diákjainkkal az embernek e két nemből megvalósuló egységét.
- 5 Az iskolaévek kezdetén az a legfontosabb, hogy a gyermekek **vonzó családpéldákkal** találkozzanak (ezzel esetleg ellensúlyozni lehet a negatív tapasztalatokat). Legyen magától értődő, hogy családban élni jó, és ez a természetes. A jelentős számban csonka családokban élő kisiskolások érzékenységeire különös figyelmet kell fordítani.
- 6 A kisiskoláskor végén a lányok biológiai érése felgyorsul. A nemi éréssel kapcsolatos tudnivalók átadása elsősorban a család feladata, viszont – ennek hiányában, illetve ezt kiegészítve – a nevelőknek is vállalniuk kell a **felvilágosítást**. Az a helyes, ha a tanítók, tanárok keresik a lehetőségét, hogy a serdülő lányokkal személyesen, baráti hangnemben beszélgessenek a felmerült kérdésekről. Adjanak nekik a megfelelő higiénára is tanácsokat. A fiúk hasonló szellemű felvilágosítására általában egy-két évvel később kerül sor.
- 7 A gyermekek megfelelő érettsége esetén az oktatás folyamán (főként a biológia- és az osztályfőnöki órák keretében) is kerülhet sor a problémakör megbeszélésére.
- 8 A **testi szerelemről** megfelelő módon: a téma iránti nagy **tisztelettel** beszéljünk. Meg kell vitatni a gyermekvállalás feltételeit, a szülők közös felelősségét, a megfelelő biológiai, pszichológiai és társadalmi érettséget. Találjunk alkalmat arra, hogy a **családtervezés** felelős módjairól a fiatalok időben megfelelő ismereteket kapjanak. Rá kell mutatnunk, hogy az abortusz nem születésszabályozási módszer. Értékeljük az élet védelmének minden más szempontot megelőző fontosságát. Tudatosítsuk bennük, hogy az élet a fogantatás pillanatától kezdődik, éppen ezért – a már megfogant élet – felelősséget, szeretetet, hatékony védelmet igényel és érdemel.

- 9 Fordítsunk gondot arra, hogy a fiatalok a gyermekvárással, a szüléssel, a gyermekek ápolásával és nevelésével kapcsolatos szükséges elemi ismeretekkel, a **háztartás és a családi életvitel** jó példáival is megismerkedjenek. Törekedni kell a majdani felelős szülői magatartás kialakítására: az utódok egészséges körülmények közötti világra hozatalára, felnevelésükre, egészséges életfeltételeik biztosítására.

2.4. Egészséges életmódra nevelés

- 1 Az egészség a teljes testi, lelki és szociális harmónia állapota. Az iskolai egészséges életmódra nevelés elsődleges célja: a fiatalság ismerje fel, hogy az egészség olyan érték, amelyet az egyénnek és a közösségnek egyaránt óvni, ápolni, védeni kell. E cél csak akkor érhető el, ha párosul az önmagukért és másokért (családért, környezetért) érzett felelősséggel – ebben az értelemben tehát erkölcsi kérdés. Tudatosítani kell a fiatalokkal, hogy az egészség megőrzése egyéni és társadalmi méretekben gazdasági kérdés, befektetés a jövőbe. A tananyagba be kell építeni a bio-etika elemeit, az emberi étellel, az egészséggel összefüggő elvek ismeretét. Az emberi élet védelme alapvető emberi követelmény, akkor is, ha betegről, fogyatékosról, magzatról van szó.
- 2 Több összetevője (pl. a szomatikus, szexuális nevelés) szoros egységben van a környezeti neveléssel, a családi életre neveléssel is. Az egészséges életmódra nevelés kiemelt szerepet játszik az egész iskolai életben. A családdal, a társadalommal együttműködve a legfontosabb a **megelőzés**, az egészségmegőrző szokások tevékeny kialakítása. Szükséges az egészségkárosító tényezők megismertetése, a már meglévők elleni védekezés.
- 3 Az iskolai egészséges életmódra nevelésben kölcsönhatásban kell érvényesülnie a **mozgás- és táplálkozáskultúrának, a tisztálkodási szokásoknak**. A tanulónak tudniuk kell, hogy az alkoholfogyasztás, a dohányzás, a kábítószer-fogyasztás, a szexuális szabadság, a helytelen gyógyszerfogyasztás és vegyszerkezelés az egészségüket veszélyeztetik.
- 4 Igen fontos, hogy kellő súlyt kapjon a **biztonságos életvitelre és közlekedésre nevelés**.
- 5 **A pedagógusok legyenek tájékozottak, hogy milyen veszélyek fenyegetik a gyermekeket az iskolán kívül**, s óvják a rájuk bízott gyermekeket ezektől a veszélyektől.

- 6 A **kisiskoláskorban** folytatni kell az óvodáskorban megkezdett helyes egészségügyi szokásoknak a kialakítását (a személyi tisztaság alapvető szokásai, az egészséges táplálkozás és életmód szokásrendszere). Ki kell elégíteni a kisgyermekek mozgásigényét, arra törekedve, hogy minél több időt töltsenek a szabad levegőn. Már ebben a korban különös gondot kell fordítani a **drogmegelőzésre**. Meg kell tanítani a gyermekeket arra is, hogy édességet, gyógyszert stb. idegenektől ne, csak a szüleiktől, a nevelőiktől és az orvosoktól fogadjanak el.
- 7 A **serdülőkorban** az egészséges életre nevelés nemcsak az érzelmekre, hanem az értelemre is kell, hogy hasson. A nevelőknek figyelniük kell arra, hogy a helyes szokások ne fejlődjenek vissza. Az alkohollal, a dohányzással, a kábítószerrel kapcsolatos ismeretekre rendszeresen vissza kell térni. Törekedni kell arra, hogy a személyes szabadságot korlátozó vagy leromboló szokásokkal kapcsolatban elutasító beállítódás alakuljon ki tanítványainkban. A problémákat és veszélyeket folyamatosan meg kell beszélni a gyermek neveléséért elsősorban felelős szülőkkel.
- 8 Az egészséges életmódra-nevelésre és az ezzel kapcsolatos ismeretek oktatására egy külön tantárgy, és más tantárgyak keretében történő oktatás is célszerűnek látszik.

2.5. Testi nevelés

- 1 A testi nevelés célja az egészséges testi és lelki fejlődés, a rendszeres **mozgás iránti igény felkeltése és kielégítése**, valamint a fizikai tulajdonságok (erő, ügyesség, gyorsaság, állóképesség, mozgáskészség, mozgásműveltség) tökéletesítése.
- 2 A testi nevelés során – az életkor általános sajátosságain belül – differenciált **terhelésre** kell törekedni. A mozgásélmény **egénhez mért öröme** ösztönözze a tanulókat képességeik fokozására, ne pedig a teljesítményszintek. Ne lehessen gúny vagy elmarasztalás tárgya az esetleges adottságok hiánya. A mozgástanítás jó előkészítése nem állítja megoldhatatlan feladat elé a kevésbé ügyes tanulókat sem. Az egészséges ösztönzéssel elért sikerélmények örömet okoznak, ezért szívesen vállalkoznak a nehezebb feladatokat is. Ez **akaraterejüket** növeli, helyes irányba tereli önértékelésüket.

- tékelésüket. (A hazafias, **honvédelmi nevelés** céljait is szolgálják ezek a szempontok.)
- 3 Az akaraterőt, a segítőkészséget befolyásoló jellemformáló helyzeteket használják fel az emberi kapcsolatok és az értékes tulajdonságok fejlesztésére. A versenyhelyzetek olyanok legyenek, amelyekben minden gyermek számára adódik pozitív mozgásélmény. Tudjanak a gyermekek önfeledten – de a szabályok megtartásával – játszani, viseljék el a vereséget, örüljenek a győzelemnek, értékeljék a másik sikerét.
- 4 A magasabb szintű sportági **versenyek** a becsületes helytállásra, a **tiszta küzdelemre** ösztönözzenek. Az iskolájuk színeiben induló tanulók érezzék **kötelességüknek** a lehető legjobb eredmény elérését.
- 5 Az esztétikai és ritmusérzék fejlesztését szolgálja a zenés mozgásképzés, a **népi és a társastánc**, a ritmikus sportgimnasztika tanítása.
- 6 A **fegyelmet** minden korosztálynál biztosítani kell (a balesetek megelőzése, az öltözörend, az egészséges öltözködés, a tisztálkodás igénye).
- 7 A **kisiskolásoknak** – az óvodai játékokság megőrzése mellett – hozzá kell szokniuk a tanórák kötöttségeihez, rendjéhez. A foglalkozásokon a nagy mozgásigényt kell szem előtt tartani, és törekedni kell a mozgáskoordínáció fejlesztésére.
- 8 Az egyszerű testnevelési játékok a **labdajátékok** alapjait adják, azokat előkészítik. Szabályaik nehezítésével fokról fokra közelebb lehet jutni a sportjátékokhoz. Az úszás-oktatás elkezdése – szakemberek vezetésével – már kisiskolás korban ajánlatos. A kézi-szerek az ügyesség, a koordináció és a figyelemmegosztás fejlesztői.
- 9 10 éves kor felett a tanulók testalkatának változásával mozgásuk is változik, összetettebb mozgásformák elsajátítására képesek. Különböző szintű fejlődésük és terhelhetőségük miatt célszerű nemek szerint külön foglalkozásokat tartani. Az egész testre, a nagyobb izomcsoportokra ható, általánosan és sokoldalúan fejlesztő szergyakorlatokat kell alkalmazni. Az **atlétikai** számok alapjait képező természetes mozgások (futások, ugrások, dobások) egyszerű technikáit kell oktatni. A talaj- és szergyakorlatoknál a jól előkészített, begyakorolt mozgás a bátorság forrása.
- 10 14 éves kor felett az **izomrendszer fejlesztése**, a keringési rendszer edzése segítheti a lelki, az akarati nevelést. A kulturált, becsületes játékot, az indulatok és feszültségek kezelését, a sportszerű küzdelmet éppolyan teljesítményként értékeljük, mint a pontokban

mérhető eredményt. A csapatjátékok erősítik a jellemfejlődést.

- 11 A **tanórákon kívüli** sportolási lehetőségek (sportköri foglalkozás, sportnap, tanfolyamok, sportbemutatók, versenyek stb.) meghatározó szerepük az iskolai élet színessé, változatosá, élményszerűvé tételében, a tanulók egészségének megőrzésében, életmódjuk alakításában. Éppen ezért törekedjünk arra, hogy tanulóink igényeljék a rendszeres mozgást, s – az iskolák által biztosított – **mindennapos mozgáslehetőségek** kihasználása váljon lét-szükségletükké, az iskolai tanulmányaik befejezése után is.
- 12 A testi nevelés speciális, korrekciós jellegű részét képezi a könnyített és **gyógytestnevelés**. Célja: a gyermekek egészségi állapotában keletkezett elváltozások korrigálása, megszüntetése, az egészséges gyermekekhez való felzárkóztatása. A könnyített és gyógytestnevelés tartalmának, módszereinek kialakításában törekedni kell a testi nevelés általános céljainak, feladatainak megvalósítására, szem előtt tartva a speciális gyakorlatanyagok elsődlegességét.

2.6. Környezeti nevelés

- 1 A környezeti nevelés és tudatformálás megtanítja a gyermekeket a természeti környezettel való tudatos és harmonikus együttélésre, a környezetbarát életvitelre, vagyis a környezetkultúrára. Az ökológiai gondolkodás lényege az **együttélés** tudomásulvétele. Ez kiterjed a közvetlen élővilág megbecsülésére, a háziállatokért vállalt felelősségre, az állatokkal való méltó bánásmódra.
- 2 Az ember a természetben megbontotta a harmóniát, és ez a folyamat úgy felgyorsult, hogy az emberiség és az egyes ember életét és jövőjét is fenyegeti.
- 3 El kell érünk, hogy a fiatalok gondolkodását, életmódját, viselkedését a (természetes és épített) környezet okos és mértéktartó felhasználása, a védelem és a fejlesztés egysége jellemezze.
- 4 Az ember és környezete egységes rendszert alkot, így a környezeti nevelésnek is ökológiai szemléletűnek kell lennie, a globalításra kell törekednie. A nevelésnek és az azt megerősítő ismeretrendszernek el kell érnie, hogy tanítványaink egységben lássák és érzékeljék a körülöttük lévő környezetet: közvetlen lakóhelyüktől a Földig, mint égitestig. Természe-

- tesen ez feltételezi a legfontosabb helyi, regionális és nemzetközi kérdések ismeretét is.
- 5 Törekednünk kell arra, hogy tanítványaink kritikusan tudják elemezni és értékelni a környezetre vonatkozó cselekedeteket, intézkedéseket. Fokozatosan meg kell valósítani a „Gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan!” elvet.
- 6 A **pozitív jövőkép** kialakítása érdekében reálisan mutassuk be a jelen környezeti problémáit, ugyanakkor megoldásukhoz segítsük hozzá, vagy abba vonjuk be tanítványainkat.
- 7 Mivel a környezeti nevelés magatartást formál, elsősorban a **gyermekes személyes aktivitására kell** épülnie, fokozatosan táguló körű együttműködés formájában. Meg kell értetnünk, hogy a környezeti problémák megoldása tudományos, technikai, gazdasági, jogi és politikai tényezők összehangolását jelenti, így azok csak összefogással érhetők el.
- 8 A természet iránti szeretet megalapozására a kisiskoláskor a legmegfelelőbb. A gyermekek számára a környezeti nevelés során is a pedagógus a **példakép**. Az ő környezettudatos életmódja, érzelmi viszonyulásai, személyes hatása döntő tényezők, noha a nevelés megalapozása a családban gyökerezik.
- 9 A felelős környezeti magatartás **élményközpontú** tanulási helyzetekkel és a tevékenységek során szerzett gazdag tapasztalatokkal serdülőkorban alakítható ki.
- 10 A környezeti nevelés kérdéseinek be kell épülnie az iskolai, sőt az iskolán kívüli nevelés valamennyi részletébe, meg kell jelennie **minden tantárgy** tananyagában, tankönyveiben is, korosztályonként pedig egy-egy önálló, szintetizáló jellegű tantárgy formáját is öltetheti.

2.7. Vizuális nevelés

- 1 Az ember létezésének feltétele, hogy a környezetből jövő információkat kezelni, értelmezni tudja. Az információk túlnyomó többsége képi információ. A képi megismerés a megismerésnek alig pótolható útja.
- 2 A **vizualitás** a teljes életet átfogja, ezért az **egész nevelésben és oktatásban megjelenő alapeladat**. A vizuális kommunikáció tanítása a rajztanítás mellett **minden más tantárgy feladata is**, mivel a vizuális nyelv az anyanyelv mellett **másik nyelv és műveltségi kör**. (Fontosságára mutat, hogy a két nyelvnek külön agykérgi reprezentációja van.) A vizuális nevelés **fontos feladata**, hogy a kü-

lönböző területeken (matematikában, fizikában, irodalomban, történelemben stb.) az ismereteket emlékezetbe véshetően és felidézhetően könnyebben megtanulja diák.

- 3 A vizuális nevelés során a gyermekek elsajátítják a **vizuális kommunikáció** nyelvét, melynek **köznapi, tudományos, technikai és művészi oldala** van. (A köznapi, a mindennapi élethez kötődnek, pl. a közlekedési jelek; a tudományos-technikai, pl. a műszaki jellegű ábrázolás; a művészeti, pl. egy festmény, szobor művészeti kommunikációs nyelve.) A vizuális nevelés és az esztétikai nevelés szoros kapcsolatban van egymással, de egyik sem fedi a másikat.
- 4 A korai szakasz szabad, játékos időszakában a spontán **kreativitás** a tanítás alapja. Később a „**látástanítás**”, a vizuális nyelv „grammatikájának” megismertetése válik fontossá, s alkalmazása egyre fontosabb. Ebben a fázisban a két fő vonal párhuzamos művelése a fontos, ahol új elemként megjelenik a **műszaki jellegű ábrázolás**.
- 5 A gyermekek tanulmányaik végére ismerjék és alkalmazzák a különböző célú, rendeltetésű **vizuális kommunikáció nyelvezetét**. A hagyományos technikák mellett – amennyire erre lehetőség van – fontos az informatika, a számítógépes grafika, a videó megismertetése és alkalmazása.

2.8. Esztétikai nevelés

- 1 A megfogalmazott értékek (a szépség, jóság, igazság) egységet alkotnak, így a szépség és az igazság elválaszthatatlan, ezért az esztétika a **megismerésnek egy olyan sajátos, semmi mással nem helyettesíthető útja, amely éppoly fontos, mint a tudomány, a filozófia és a vallás egymástól különböző útja**. Az esztétika az Abszolútummal való találkozás útja.
- 2 Az ókori ember szemében a Világmindenség, s annak kisebb léptékű emberi részei: a nemzetség, a család, de maga az ember is ugyanazt az **abszolút** rendezőelvet hordozták magukban. A rendezőelvnek megfelelően **szépnek**, az azzal ellenkezőt **rútnak** ítélték. Az értékelés tehát független volt a minősített dolgok mindennapi hasznosságától.
- 3 Az érzékeléssel – látással, hallással, mozgással, tapintással – megragadható esztétikum mintájára az ember kialakította az elvont, a **gondolatokban rejlő**, illetve a valóság ab-

szolút felfogásában megnyilvánuló **esztétikai értéket**.

- 4 Emberi lényünkéből fakad az a képességünk, hogy a dolgok közti eltéréseket, így a szépet és a rútát is valamilyen formában meg tudjuk különböztetni. Az esztétikai nevelés célja éppen abban áll, hogy ezt az **érzékenységet** a lehető legnagyobb mértékig fejlessze. A gyermek környezete a bölcsőtől kezdve jelentős mértékben befolyásolja e képesség kibontakoztatását. Következésképpen az otthon és az iskolai környezet – mint ahogyan a felnőttek esetében a munkahely is – ösztönözhet a jó ízlés megszerzésében, hiszen az **ízlés a mindennapok esztétikuma**. Az ízlésformálás a művészeti nevelésben éri el a legmagasabb szintet.
- 4 El kell vezetnünk a gyermekeket – legalább alapfokon – az **egyes művészeti ágak** sajátos kifejezőmódjainak megértéséhez, legyen az a rajz, a képzőművészet, az építészet, a zene, a mozdulatművészet, a film, a színház, az irodalom. Minden művészeti ágban az egyes kifejezésformák használata sajátos arányokat tükröz, amelyeknek következetes felismertetése fejleszti ki az arányérzéklet. Fejlettebb életkori szakaszokban tudatosítsuk az esztétikai törvények mibenlétét, az eszményihez való viszonyulás meghatározó elemeit.
- 5 A különböző művészeti ágakat **ne egymástól elszigetelten**, hanem együttesen és összefüggéseikben mutassuk be. A művészeti nevelés valóban esztétikai nevelés, **de az esztétikai nevelés a teljes iskolai élet**, a „nem művészeti” területek **feladatai is**: minden nevelési mozzanatnak van esztétikai nevelési vetülete. Az iskolának **ízlést** kell formálnia, és hiteles **eszményeket** kell nyújtania. Az esztétikai nevelésnek azonban természetes terepe az irodalom, az ének-zene, tánc és a vizuális művészetek.
- 6 A különböző művészeti tantárgyakban, ahogy más tantárgyak esetében is, lényeges szerepet kell kapnia az **alkotóképesség** érvényesülésének.
- 7 A különféle művészeti ágakban való eligazodás segít a műalkotások üzenetének megértésében, és kiváltja a fiatalokban a **katarzis élményét, amely mint rácsodálkozás, megrendülés, megtisztulás, átfarmálódás vis-szavezet az erkölcsi értékekhez**. Így válik az esztétikum **erkölcsi** kategóriává, az igényességre, a többre törekvés mozgatójává, az egyéni ambíció serkentőjévé.

3. MŰVÉSZETEK

3.1. Irodalom

- 1 Az irodalom a szellem csiszolásának, a **jellem** és az **ízlés** fejlesztésének nélkülözhetetlen eszköze. Általa anyanyelvünket tudatosan használó, szépen beszélő, választékos szókin-csű ifjúságot nevelhetünk. Az irodalomtanítás – jellegénél fogva – különösen alkalmas nemzeti sajátosságaink és hagyományaink megismertetésére, a világban lezajlott és zajló szellemi folyamatok megismerésére, megértésére. A világirodalomban együtt zengenek az emberiség közös nagy kérdései.
- 2 Az irodalom, mint művészet a **szépség örö-mét** nyújtja. Éppen ezért különösen fontos, hogy a tanulók megértsék: mi a szép, miért az, miért gyönyörködünk valamiben, és ez a tetszés miként válhat erkölcsi alkotó erővé. Szükséges, hogy a szorosabban vett irodalomtörténetet – ezen belül írók, költők életút-ját, működésük társadalmi és történelmi körülményeit – megismerjék. Még fontosabb, hogy a tanított műveket élvezni és értelmezni tudják, azokban gyönyörködhessenek, az irodalmi alkotások üzenetével való azonosulás által átélhessék az erkölcsi megtisztulás fel-emelő érzését, hogy az iskolából kikerülve is biztos érzékeléssel különböztethessék meg az értéket az értéktelentől, nagy költőink, íróink műveiben a nemzetmegtartó erőt is felismer-jék, és e felismerésből mindennapi életükhöz **erőt meríthessenek**.
- 3 Az irodalmat nem szabad az értékmentes pragmatizmus jegyében tanítani, ugyanakkor az esztétikai öntörvényűség felmutatása mel-lett át kell adni a több ezer éves hagyományokon csiszolódott **művészi jelrendszert**, amely nyitottá tesz az emberiség szellemi öröksége iránt, segíti a folyamatos társadalmi beillesz-kedést.
- 4 Az irodalmi nevelésben a kultúra közvetítése jól összekapcsolható a **képességfejlesztéssel**. A tanár – akár személyes élményein keresztül – keltse föl a diákok érzékenységet a művek gondolati-esztétikai mondanivalója iránt. Fontos alapelv, hogy az irodalommal való is-merkedés személyes legyen.
- 5 A diákok gyakran művészetek iránt közönyös közegben nőnek fel. Az irodalomtanárnak eb-ben a légkörben kell megtalálnia az értékeket hordozó megoldás útját. Számos, jól átgondolt **élményszerzési** gyakorlattal kell eljuttatni a

- tanulókat az érzelmi-esztétikai ítélőképesség megfelelő szintjére. Ebben a folyamatban ki-
tüntetett szerepe van a tanári irányításnak,
mindenekelőtt a szaktanár kapcsolatteremtő,
kérdésfeltevő, problémafeltáró kultúrájának,
hiszen neki kell végiggondolnia az egyes mű-
alkotások elemzési és értékelési szempontjait,
s tanítványait is meg kell tanítania a mű és a
befogadó közötti párbeszédre. Ezért a tanító
és a tanár különös gonddal ügyeljen arra,
hogy a diákok a tárgyalt műveknek ne csak
előírászerű kiválóságát tanulják meg, hanem
képesek legyenek felismerni a művekben rejlő
és számukra is gyönyörködtető szépséget és
erkölcsi erőt. Ezt már az olvasás és írás tanítá-
sának kezdetén figyelembe kell venni. Szem-
előtt kell tartani, hogy a gyermekeknek joguk
van tetszésük (nemtetszésük) kinyilvánítására,
s jó, ha véleményüket meg is tudják indo-
kolni.
- 6 A kisiskoláskorban (6-10 év) az anyanyelvi
nevelés során olyasmint kell megtanulni, ami
mindannyiunkat végigkísér életünk végéig: el
kell sajátítani az írást, az olvasást, az értelmes
beszédet, a helyesírás alapelemeit. E feladat
megvalósításának az irodalmi neveléssel szo-
rosan együtt kell történnie, hiszen a közös al-
kotás hosszú időre befolyásolja a személyisé-
get. Az irodalom esetében az olvasási kedv
felébresztése és megerősítése a legfőbb cél.
Olyan – az életkorhoz illő – műveket kell ki-
választani, amelyek egyben a gyermeki világ-
kép alakulásához is hozzájárulhatnak (nép-
költészeti alkotások, mesék, mondák, versek,
elbeszélések, ifjúsági regények, regényrész-
letek – a magyar és a világirodalomból –, dra-
matikus népi játékok, gyermekeknek szóló
ismeretterjesztő művek és publicisztikai írá-
sok). Elvárható, hogy a tanulók az olvasottak
tartalmát saját szavaikkal el tudják mondani.
Ez egyaránt fejleszti a figyelmes olvasást és a
beszédkészséget.
- 7 A 10-14 év között az irodalomolvasás keretei
között továbbra is igen fontos, hogy a gyer-
mekek sokat és kedvvel **olvassanak**. Ezzel
együtt ki kell alakítanunk a tanulóknál a
szépirodalmi szövegek – mint művészi, nyelvi
jelrendszerek – megismerésének és elemző
leírásának képességét. Elsősorban az elemi
szövegértést gyakoroltassuk és ellenőrizzük: a
szövegelemzés kezdetben az elsődleges je-
lentés szintjére irányuljon, de bővülnie kell
értelmi, érzelmi és hangulati képzettségével is.
A közös gyakorlatok modellje nyomán
folyamatosan bővíthető az elemző leírás esz-
közül szolgáló esztétikai fogalomkészlet, a
formateremtő elemek és szabályok ismerete,
alkalmazási technikája. Ügyelni kell arra,
- 8 A 10-14 éves korú diákok a különböző
műnemekkel (líra, epika és dráma) ismerked-
nek meg. A **műelemző-képesség** kialakításá-
nak alapjául különösen a XIX. századi ma-
gyar irodalmi művek szolgálhatnak. A kor-
szak tiszta típusú műfajai nemcsak az iroda-
lomelméleti, esztétikai ismeretszerzést kön-
nyítik, hanem bizonyos irodalomtörténeti,
korstílusjelenségek (romantika, népiesség,
születő realizmus) tudatosítását is. Legalább
ilyen fontos e korszak irodalma azért is, mert
megismerteti a magyar kultúra egyik legvirág-
zóbb szakaszával, a XIX. század szellemével.
- 9 A 14-18 éves korban a probléma- és műköz-
pontú irodalomtanítás mellett át kell tekinteni
a nagy irodalomtörténeti korszakokat is. Meg-
fontolandó, hogy az irodalomtörténeti átte-
kintés – megfelelő tapasztalatgyűjtés után –
esetleg az érettségi előtti egy-két évben tör-
ténjék.
- 10 Az ókor irodalmának ismerete segít a hagyo-
mány iránti empátia és tisztelet megalapozá-
sában. Kultúránk két legjelentősebb forrásvi-
dékét mutassuk be a magyar mondavilág,
zsídó-keresztény Ó- és Újszövetség, valamint
az antik görög-római művek tanításával. A
Biblia egyes témáit is úgy tanítsuk, hogy ér-
zékeltesük azok továbbélését, és tudatosítsuk
azt a szerepet, amelyet a Biblia tanításának
alapján a kereszténység játszott és játszik az
európai gondolkodásban, az erkölcsi kultúra
kialakításában, fenntartásában. Mutassuk be,
hogy a Biblia milyen fontos szerepet töltött
(tölt) be a magyar irodalomban, hiszen költé-
szetünk egyik legnagyobb ihletője az Óma-
gyar Mária-siralomtól kezdve – Balassi Bá-
linton, Ady Endrén át – napjainkig.
- 12 A középkor irodalmát is rangjához méltó
módon kell tanítani, szakítva a korábbi egyol-
dalúsággal, amely a „sötét középkort” látta és
láttatta, megelégedve a szerzetesek kultú-
rateremtő és életszervező szerepéről, a góti-
kus katedrálisok megtervezőiről, megépítői-

- ről. A középkori egyházi és világi irodalom, filozófia gazdagságát is meg kell mutatnunk.
- 14 A reneszánsz gazdagságát **sokszínűségében** kell a diákok élményévé tenni: a mindig megújulni kész európai szellemiséget és életerőt, amely gazdagító változásokra ösztönöz. A kor magyar irodalmi anyagának hangsúlyozásával be kell mutatni, milyen dinamikus kapcsolat állt fenn az európai és a magyar irodalom között.
- 15 A XVII-XIX. század irodalmából azt a hatalmas **változást** kell bemutatni, amely individualizáció néven vonult be a történelembe. Az autonóm személyiség önkifejezéséről, a felvilágosodásról, majd a romantikáról, a fausti ember esélyeiről és korlátairól árnyaltan kell szólni, dogmatikus elfogultságok nélkül, teret engedve a különböző minősítéseknek.
- 16 A kiemelkedő XX. századi művek megválasztásával – a már említett – belső értékek (a jószág, a derű, a hűség, az erkölcsi helytállás) példáit, életalakító szerepét mutathatjuk be. Ugyanakkor érzékeltesük azokat a konfliktusokat is, amelyek korunkban felerősödtek, és válságba sodorhatják az emberi személyiséget, elbizonytalanítják az alkotó művészeket. A XX. századi irodalom tanítása során törekedjünk arra, hogy a diákok átfogó képet kapjanak a Kárpát-medence magyar irodalmáról, oly módon, hogy ezáltal megismerhessék és elfogadhassák az „egyetemes magyar irodalom” fogalmát is.
- 16 A nemzeti kultúra szervességét, folytonosságát vállalva igyekezzünk **nemzeti nagyjaink** emberi, költői, írói egyéniségét minél árnyaltabban és meggyőzőbben, elkötelezettségüket értékként, és nem anakronizmusként bemutatni. Érvelésünk alapja a mű legyen, de nem hagyhatjuk ki a felelősségvállaló élet példáinak közvetítését, a nemzeti sors kihívásaira adott erkölcsi válaszok megismertetését sem. A nemzeti műveltséget személyiségformáló erőnek tartjuk, és „ellensúlynak” tekintjük az üres és kiüresítő magazinműveltség ellen folytatott küzdelemben. A felsorolt életértékeket mindig az esztétikai értékérzés, élményszerzés közvetítésével kell megvilágítanunk, abban a reményben, hogy az életminőséget is alakító műveltségnek van esélye az egészségesebb emberi személyiség kialakításában.
- 2 A felemelő, lélekerősítő, örömszerző, megnyugtató vagy éppen lelkesítő zene igaz emberi **érzelmek** átélésével képes lélekben gazdag, nemes ízlésű, szépre, jóra fogékony személyiség kiművelésére. Ezért nélkülözhetetlen eszköze a teljes ember formálásának.
- 3 A zenei nevelés speciális – mással nem helyettesíthető – feladatot vállal a fiatalok lelki, érzelmi, értelmi nevelésében. A muzsika az emberről, annak a világhoz való viszonyáról szól. Mindenki számára van mondanivalója.
- 4 A zenei nevelés feladata és felelőssége, hogy **elindítsa az ifjúságot** azon az úton, amely a zene megértéséhez és szeretetéhez vezet. Ezért az iskolai ének-zene és a zeneiskolai hangszerjáték tanításának a célja a harmonikus személyiség kibontakoztatása a zene sajátos eszközeivel.
- 5 A dallam, a ritmus, a harmónia, a tempó, a dinamika, a szöveg, a hangszín, a hangszerelem, valamint a formák, a szerkezetek és a műfajok együtteséből születik a zenemű, amelyet a szerzője érzelmi és értelmi indítatásból alkot. A mű átéléséhez és megértéséhez hosszú, tudatosan irányított nevelési folyamat vezet. Az igazi cél az, hogy a zenei katarzis élménye érzelmi megújulást és egyensúlyt eredményezzen a hallgatóban.
- 6 Az aktív zenehallgatás és muzsikálás és közvetlenül elősegítheti, hogy a fiatalok hangverseny-látogató közönséggé, és a zenét örömmel művelő kórus-, illetve zenekari tagokká váljanak.
- 7 A magyar zenei nevelést a Kodály Zoltán, Ádám Jenő és tanítványaik által kidolgozott koncepció és módszer központi gondolatai határozzák meg: azaz az egyetemes kultúrához a **nemzet saját kultúráján keresztül** vezet az út. Az énekes és a hangszeres népzene, valamint a népi muzsikából sarjadt műzene ismerete zenei nevelésünk kiindulópontja.
- 8 Az éneklés és a hangszerjáték fontosságát az adja, hogy a zene megértésére, a műalkotások befogadására elsősorban az válhat képessé, aki valamilyen mértékben részt tud venni a művészi tevékenységben. Az aktív zenélést semmi sem helyettesítheti, ezért a zenei foglalkozások alapeleme az éneklés, mivel a gyermekek **legtermészetesebb hangszere** az énekhang. A gyermekek egyéni és társas éneklése tegye lehetővé az egészséges hangképzést, a kifejező, szép énekhang kialakulását. A gyermekek énekes tevékenységük során válnak fogékonnyá a beszéd és a dallam kapcsolatának a megfigyelésére. Célunk,

3.2. Ének-zene, tánc

- 1 A zene az egyetemes emberi kultúra része, a zenei intelligencia – a humán műveltség egészében – a teljes ember egyik legnemesebb

- hogy a természetes, örömteli éneklés váljék egyéni és társas élmények forrásává.
- 9 A **ritmuskészség** fejlesztésének feladata, hogy általánosan rendezze a gyermekek fizikai, harmonikus mozgási és szellemi tevékenységeit. A ritmuskészség hozzásegíti a gyermekeket ahhoz az élményszerű felismeréshez, hogy a zenei kifejezőmódok a zene karakterének meghatározói. A ritmusérzék fejlesztése segíti a beszédértést, a kifejező beszédet, valamint a magyar nyelv prozódiai sajátosságainak felfogását, megismerését.
- 10 A **zenei írás-olvasás** alapelemeinek elsajátításával a fiatalok képessé válhatnak annak követésére, hogy mi történik a zenében. A kottakép a zene lejegyzésének sajátos jelrendszere. A kottakép belső hallásélményt idéz fel, a dallam és a ritmus rajza segíti a zenei elképzelések kialakulását, és a képben rögzített zenei gondolat megszólaltatását. A kottaolvasás fejleszti a zenei emlékezetet, a belső hallást, és ez által is hozzájárul a zenemű megértéséhez. A zenei írás alapelemeinek ismerete és gyakorlása szoros kölcsönhatásban áll a zenei olvasási képességgel, s egyben a zene alkotó művelésére való bátorítással. A zenei írás lehetővé teszi a gyermekek – akár legegyszerűbb – zenei gondolatainak megörökítését. Mindezeket az alapképletek körében a ritmus- és dallamolvasás gyakorlásával, relatív szolmizációval, majd az abszolút hangrendszerben való tájékozódással érhetjük el. Később a kottaolvasás gyakorlásával (szolmizálva és ábécés nevekkkel), könnyebb dallamok lejegyzésével erősíthetjük a kialakult készséget.
- 11 A **zeneművek hallgatása** a fiatalok élményvilágának élő része. A zeneirodalom megismerése segíti a gyermekeket abban, hogy megértsék a zene művészi erejének folytonosságát az emberiség kultúrájában, s egyben érzékeljék korról korra változó jellegét. Az élőzenei bemutatás és hangverseny-látogatás közvetlen, intenzív élményt nyújt, ezáltal is elősegíti, hogy a fiatalok a zenét örömmel hallgassák, s maguk is játszanak valamilyen hangszereken. A zeneirodalomban való tájékozódás képességének kialakításában érvényre kell juttatni, hogy a tanulók a meghallgatott zeneművet felismerjék, néhány sajátos jegy alapján képesek legyenek elhelyezni térben és időben. Kíváncsi, hogy ismerjenek néhány tényrt a legjelentősebb zeneszerzőkről, s a meghatározó vonások alapján jellemezzék a zeneműveket.
- 12 A zenei ismeretekben is megfelelő jártasságot kell szereznük: a hangzó zenében megfigyelhető, elkülöníthető sajátosságok megismerésével

sével is finomodják a **zenei stílusok** iránti fogékonyságuk. A befogadó gyermekek legyenek képesek élményeikről néhány zenei eszköz (ritmus, dallam, dallami egységek, hangközök, hangnemek, tempó, harmónia, hangszerek, műfajok stb.) megnevezésével is szólni.

- 13 A **rögtönzés** a kisgyermek örömteli, fantáziát mozgató játéka. Erre a játékos, önkifejező kedvre építve – a tanult zenei elemek felhasználásával és rendszeres gyakorlással – eredményesen fejleszthető a rögtönzőkészség. Kíváncsi, hogy a rögtönzés terjedjen ki a zene és vers, a zene és mese (dráma), a zene és kép, illetve a zene és mozgás kapcsolatára.
- 14 A **tánc** és a mozgás alapvető eleme a kultúrának. A gyermekek és fiatalok testi-lelki egyensúlyának kialakulásához hozzájárul, ha az iskolai ének-zene tanítása lehetőséget nyújt a gyermekjátékok, népi és történelmi táncok (kulturált társastáncok) elsajátítására, szabad mozgásvariációk megjelenítésére. Az aktív mozgásos-táncos tevékenységeken kívül kíváncsi a zenéhez kapcsolódó mozgáskultúrák bemutatása is élő színházi élmény, illetve videofelvétel segítségével.

3.3. Vizuális művészetek

- 1 A **vizuális művészetek tanításának a célja** a világ, s benne az ember megismerése, a gyermekek esztétikai világképének formálása, esztétikai érzékük, művészetszeretetük, érték-szemléletük, látáskultúrájuk megalapozása, továbbá az **alkotás öröme** által az alkotó, cselekvő képességek fejlesztése.
- 2 Az alkotás az ember lényegéhez tartozik, ezért nélkülözhetetlen eleme a személyiség teljességének. A környező világ színeinek, formáinak, térvizsnyainak, mozgásának, anyagainak érzékeny megfigyelésével és ábrázolásával szerezhetnek a gyermekek ismereteket. A műalkotásokkal való megismerkedés által mélyül, gazdagszik **érzelmi** életük, esztétikai érzékenységük.
- 3 A kisgyermek rajzaikkal, festményeikkel, szobraikkal, sokkal többet tudnak elmondani magukról, mint beszéddel. Számukra az ábrázolás kézenfekvő kommunikációs eszköz. A nevelés során e természetes közlésvágyra alapozva sajátítható el a **vizuális kommunikáció nyelve**, valamint a **művészettörténeti ismeretek**. A gyermekeknek rendelkezniük kell a képi-plasztikai kifejezés, ábrázolás eszköztá-

- rával, amelynek megszerzésében a **személyre szóló** fejlesztés a legeredményesebb.
- 4 Az a kíváncsi, ha tanulmányaik végére jól megismerik és biztonsággal kezelni (olvasni, létrehozni, alkalmazni) tudják a művészeti-képi információkat. A **korok és kultúrák** kifejezőmódjának, stílusainak sokféleségét tanulmányozva, egyre kiterjedtebben építve a tanulók önálló megfigyelő, felfedező és elemző tevékenységére minél nagyobb nyitottság, érzékenység, **értékszemlélet** alakulhat ki bennük.
- 5 Az iskolázás végére megszerzett **művészettörténeti** ismereteik szerves részét képezik hagyományismeretüknek, kiegészülve a történelmi, néprajzi, általános esztétikai, sőt etikai ismeretekkel is. Alapos tudást szereznek a magyar és az egyetemes művészettörténet korszakairól, a vizuális művészeti ágak adott korszakban betöltött szerepéről, stílusbeli törekvésekről, művészetek kölcsönhatásairól. Az iskolának el kell érnie, hogy a tanulók művészetszemlélete nyitott legyen a régi korok mellett a kortárs művészet megnyilvánulásaira, és formálódó ízlésük, esztétikai döntésképeségük segítse őket ezek befogadásában, s jól ismerjék művészeti hagyományainkat.
- 6 Ismerjék meg az egyes **vizuális művészeti ágak**nak (képzőművészet, népi tárgykalkáló művészet, iparművészet, fotó, film, videó), **műfajok**nak, valamint a **művészettörténeti korszakoknak, stílusoknak** a főbb jellemzőit, kiemelkedő alkotásait. **Törekedni kell a más művészeti ágak** (zene, irodalom, bábjáték, mozgásművészet) hatásrendszeréhez való tudatos nevelői kapcsolására is.
- 7 A 6-10 éves korban a spontán alkotókedvre, a **szubjektív önkifejezési igényre** alapozva meg kell ismertetni a gyermekekkel a **képi-plasztikai kifejezés** eszköztárát, az egyszerűbb **ábrázolási technikák** használatát. Megfigyelési, ábrázolási **tapasztalatokat** kell szerezniük a természet – hozzájuk érzelmileg közel álló – formai és színvilágáról, a közeli tér viszonylatairól, a mozgásról. Kezdetből fogva ismerkedniük kell műalkotásokkal. Az ábrázoló tevékenység révén növekszik a gyermekek **önismerete**, s a nevelő is árnyaltabban láthatja személyiségüknek jellemzőit, követheti, segítheti fejlődésüket.
- 8 A 10-14 éves korosztály – növekvő **realitási igényének** megfelelően – képes **látványelemzéseken** alapuló képi-plasztikai-téri megjelenítésre, intenzív alkotómunkára, **kreatív** tevékenységre. E korosztályban kell kialakulnia az ábrázolási rendszerek megismeréséhez, megértéséhez szükséges **térszemléletnek**,

képi információs jártasságnak, **ábrázolási képességnek**. Legyen képes egyéni stílusát érvényesíteni a képi-téri kompozíciókban, alkalmazni a megtapasztalt, megismert **képnyelvi eszközöket, esztétikai minőségeket**. A saját, és társai alkotásaival való szembe-sülés során felerősödik a gyermekek **önértékelésének** kritikai vonása is.

- 9 A 14-18 éves korosztályokra a dolgok fogalmi megközelítése mellett az **egyéniséggé** válás szükségletéből fakadó új **önkifejezési** vágy megjelenése a jellemző. A látható dolgok és a bennük jelen lévő belső szerkezeti, működési törvények, a rendszerszerűség rajzi **értelmezése, modellezése**, a megfigyelt, ártírt, kitalált dolgok különféle **ábrázolási rendszerekkel** való megjelenítése jól megfelel a fiatalok absztrakciót igénylő, összefüggéseket kereső gondolkodásmódjának. A kreatív, alkotó tevékenység, a műalkotások elemzésével párhuzamosan e korosztály „önmegvalósító” törekvéseit is segítik kibontakoztatni. A műalkotások megismerése itt már a művészettörténet szempontjainak a figyelembevételével történjék, s ezen a ponton kapcsolódnia kell a történelem, az irodalomtörténet, sőt a természettudományok tanításához is. Az érettségiző fiatalnak ismernie kell a különböző **művészeti ágak** (építészet, festészet, szobrászat, grafika, tárgy- és környezetkultúra), **műfajok** jellemzőit.

4. TUDOMÁNYOK

4.1. Történelem

- 1 Az iskolai történelemtanítás célja összetett: ismeretek, készségek, **értékrendek** elsajátítása, illetve kifejlesztése. Fontos szerepe van a személyiség kialakításában, a nemzeti identitástudat megőrzésében, nélkülözhetetlen az általános műveltség alapjainak megteremtésében, az integrációs törekvéseknek, a nemzetek létének és jövőjének helyes megértésében.
- 2 A történelmi ismeretek átadásával – a múltból kiindulva – a tanulóknak megalapozható a humánus és a nemzeti értékek megbecsülése, az önálló ítéletalkotás képessége, a képzelőerő, a kifejezőkészség, a szociális érzékeny-

- ség, a reális önértéktudat és a felelősségteljes, döntésekre kész vállalkozó szellem. **A történelemtanítás megragadó erővel kínálja a gyermekeknek a személyi példákat, magatartásformákat, helyzeteket, az értékek sokaságát, és segíti a modern társadalomban való eligazodást.** Felébreszti a fiatalokban a múlt megismerésének örömteli izgalmát és keservét. A gondolkodás önállóságára és fegyelmére szoktat. Megtanít arra, hogy a győzelmek és vereségek viszonylagosak és időlegesek, a veszteségek is elviselhetők, és a reménytelennek látszó helyzetekből is vannak kiutak. Élmenyszerű tartalommal tölt meg olyan érték kategóriákat, mint pl.: bátorság, igazságosság, hősiesség, helytállás, a nemzet és az emberiség szolgálata, a szegények, az elesettek felkarolása, a természet megismerése és védelme, tudás, műveltség, tanítás, hűség, jó kormányzás, érdekegyeztetés, tolerancia, kisebbségvédelem, megbocsátás. A tanulóknak kifejleszti az érzelmileg és értelmileg meghatározott helyzettudatot, valamint az önmaguk idő- és térbeli helyéről alkotott alapvető fogalmakat.
- 3 A történelmi tanulmányok során a tanulóknak meg kell ismerkedniük az **emberiség múltjának legfontosabb eseményeivel**, a különböző civilizációk, politikai kultúrák, társadalmi, gazdasági változások, művelődési folyamatok máig tartó egységével. A történelem tanítása folyamán érzük el, hogy a gyermekeknek – életkoruknak megfelelően – legyen áttekintésük a különböző földrészek történelméről, Európa országainak múltjáról.
- 4 Kontinensünk történeti földrajzával és kultúrájával együtt kapjanak áttekintést az egyes országok magyar kapcsolatainak történetéről is, különös tekintettel a közvetlen környezetünkben élő népek történetére.
- 5 A történelem egészét kell tanítani a tér-idő egység szellemében. Kapják meg a megfelelő jelentőségüket az egyes korok és kultúrák. Aki pl. a középkort nem ismeri, az a saját korát sem értheti, de az sem, aki nem ismeri az állam, a törvényhozás, a kereskedelem történetének főbb vonulatait. Nem eshetnek ki a helytörténeti ismeretek (a községi, városi önkormányzatok, az egyházak) és a művelődéstörténeti ismeretek sem. Így nem kerülhet apró betűs részbe a kultúra, nem lehet dekoráció vagy csak „szórakozás”, hiszen a kultúra, a műveltség nemzetfenntartó erő, a túlélést jelenti – ezt az újabb vizsgálatok egyértelműen bizonyítják. Kiiktatandók az egyoldalúságok, nem érvényesülhetnek aktuálpolitikai elsőbbségek. A kora újkori Európát megosztó hatalmi és vallási harcok mellett megérdemelt hangsúlyt kell kapniuk a sokáig eltagadott **egység törekvéseknek**, a háborúk mellett a békekötéseknek és az európai egység múltbeli előzményeinek.
- 6 A reális értékrend érvényesítése megköveteli, hogy a történelemtanítás a tudomány vitathatatlan eredményeire, a **tények tiszteletbentartásának** elvére épüljön, és kizárja a kiragadott idézetekkel, az anakronizmusokkal, történetietlen jelzőkkel való visszaélést, egyoldalúságot.
- 7 Alapvető jelentőségű, hogy a diákság ismerje meg a magyarság kialakulásának, a haza megteremtésének állomásait, a magyar államiság fejlődésének, megőrzésének, megújításának korszakait. Tudniuk kell a tanulóknak a magyar társadalom történetének fő állomásairól, a magyar tájak történetéről, a Kárpát-medencének évszázadok óta együtt élő népeiről, e népek kapcsolatairól. A magyar történelem oktatásához hozzátartozik, hogy hazánk határainak változásait hitelesen tanítsuk. A diákoknak ismerniük kell azt a küzdelmet, amelyet Magyarország az államalapítás óta megmaradásáért, függetlenségéért vívott. Meg kell érteniük, hogy Magyarország története sikerek, veszteségek, eredmények és megpróbáltatások egységében folyamatos jelenlét Európában, szerves lét a Duna-tájon. Tudatosítani kell diákjainkban, hogy hazánk évszázadokon keresztül az európai kereszténység védőbástyája volt a keletről érkező, Európától és a kereszténységtől idegen támadásokkal, áramlatokkal szemben. Ismerjék meg Magyarország múltjának, politikai kultúrájának egyetemes összefüggését, kapcsolódásait Európa különböző országai és népei történetével. Kíváncsiak, hogy a diákoknak határozott fogalmaik legyenek a különböző korszakok magyar műveltségének egyetemes és sajátosan nemzeti értékeiről. Ennek eléréséhez biztosítani kell a magyar történelmi anyag megfelelő súlyát.
- 8 A tanulóktól elvárható, hogy ismerjék a legfontosabb történelmi tényeket, dátumokat, személyiségeket, az emberiség és Magyarország történetének jelentősebb írásos dokumentumait, tudjanak építészeti, irodalmi, képzőművészeti, tárgyi, zenei és táji emlékeiről. Tudatosodjék a múlt összefüggése a jelenrel és a jövővel, az emberiség fennmaradásáért vívott küzdelmek folyamatossága, a kultúrák, vallások, művészetek, gondolkodási rendszerek, konfliktusforrások, intézmények, egyházak, nemzetek, életmódok s a természettel való együttélés történetisége.
- 9 Magyarország történetét valóságghűen tanítsuk, és ismertessük meg az ifjúsággal a ma-

- gyar történelemnek – minden megpróbáltatás, kudarc és nehézség ellenére is – jelentős fejezeteit, az eredmények, újrakezdések szépségét és nagyszerűségét. Hasonló objektivitás érvényesüljön más országok történetének és történelmi teljesítményeinek tanításában is. Vezérfonalként érvényesüljön az a szemlélet, hogy a közelít, a helyit, az érzelmileg könnyebben megragadhatót helyezzük a középpontba.
- 10 A történelmi tanulmányok teremtsék meg a magyar és a világirodalom megértésének érzelmi és **értelmi hálóját**, adják meg a művészetek, néprajz, zene, filozófia, földrajz, gazdaság-, kormányzat-, szociálpolitika, környezetvédelem befogadásának történeti kapcsolódásait.
- 11 A történelemtanítás adjon e mostani századvég – és a jövő század – realitásával számoló, **teherbíró értékrendet**. Érzékeltesse a politikai hatalmak, nemzetek, eszmék, népképviselések, demokráciák, közvélemény, környezetvédelem létrejöttének történeti előzményeit. Fejlessze ki a tanulóknak a józan kritikai érzéket, hogy eligazodhassanak a tömegkommunikációs eszközök (sajtó, tv, rádió), az ismeretterjesztés eltérő információi között. Legyenek nyitottak, érdeklődők, hogy tudomásul vegyék, felfogják a hazai és a nemzetközi történeti, politikai fejleményeket és a tudomány újdonságait.
- 12 Történelmi távlatban legyenek képesek megérteni az emberi munka, megismerés, alkotótevékenység, helytállás, a művelődés, a hagyományok és a reformok értékörző és új értékeket teremtő jelentőségét. Ismerjék fel a környezetük történetében felhalmozott **hagyományokat**.
- 13 A történeti folyamatok **többszerezősek**: a földművelés és a kézművesség, a művelődés és a gazdaság, a társadalom, az egyházi és a világi intézmények egyaránt hordozói a fejlődésnek. A különböző népek, kis és nagy nemzetek, társadalmi csoportok, családok, neves és névtelen személyiségek egyaránt alakították a történelmet. A döntések alternatív lehetőségei mezőiben történnek. Az emberiség esélyeit a háborúk és békekötések, érdekelentétek és -egyeztetések, az önkorlátozó és visszakapcsoló képességek szabják meg.
- 14 Alapvető elvárás, hogy a tanulók hiteles ismereteket szerezzenek a **vallások múltjáról, a kereszténység értékrendjéről**, a keresztény egyházak (és a szerzetesség) történetéről, az európai kultúrában az egység és a különbözőség sajátosságairól. Fogják fel, hogy a népek és nemzetek kölcsönösen egymásra vannak utalva, s kölcsönös felelősséggel tartoznak egymásnak, különösen a Kárpát-medencében. Értsék meg, hogy a történelem az emberiség közös emlékezete: világörökség.
- 15 A tanulók életkori sajátosságainak megfelelő, mennyiségileg befogadható anyag körülmintő módszertani megfontolásokat kíván. A három jellegzetes életkor tematikailag, logikailag és kifejezési formákban különböző anyagot kíván, más és más idő- és térfogalomrendszert. A három szint – a maga keretei között – igényelje a teljességet, de épüljön egymásra is, legyen nyitott.
- 16 Kisiskoláskorban kell a gyermekeket ráébreszteni arra, hogy mely **nemzetnek és milyen más közösségnek a tagjai**. A közvetlen környezet, család, település, táj múltjához fűződő történetek, mondák, hiedelemhistóriák, legendák, történeti énekek, emlékezések és az egyszerűbb történelmi jelképek vezethetnek el a nemzeti és az egyetemes mítoszokhoz, mondákhoz, történetekhez. Már ebben a korban érvényesüljön a válogatásban a későbbi szintek követelménye is úgy, hogy az beépíthető legyen a következő korosztály tananyagába.
- 17 10-14 év között kapjon nagyobb hangsúlyt a **szóbeliség** és a képszerűség (**forrásanyagok**, dokumentumok, képek, térképvázlatok stb.). Az élményként szerzett ismeret segítse a történeti tudás reprodukív elsajátítását, majd a következő szakaszban az analitikus gondolkodás alapjainak kialakítását.
- 18 14-18 éves diákoknál a nagyobb összefüggések érzékelésére, alkalmas elméletre van igény. Érvényesüljön mindez a gondolkodás, a szóbeli és írásbeli kifejezési készségek fejlesztésében is.
- 19 Szükséges a történelemtanítás korszerű technikai feltételeinek megteremtése: történetileg hiteles és jó minőségű képanyag, megfelelő történeti térképek, ábrák, diaképek, dokumentumfilmek és gyűjtemények, transzparensek, történelmi szituációk „lejátszásának” anyagai.
- 20 Biztosítani kell a történelemtanítás **terepgyakorlatának** követelményeit és feltételeit. A múzeumokkal és könyvtárakkal közösen rendezett történelemórák jó hagyományait intézményes szintre lehet emelni. Járják be, vagy látogassák meg a tanulók hazánk – és a környező vagy távolabbi országok – történelmi és történelmi-ökológiai emlékeit (történelmi kertek, templomok, kolostorok, folyópartok, erdők stb.).

4. 2. Filozófia

- 1 A filozófia a **lét megértésének** sajátos útja, a kultúra alapvető eleme. Lehetséges és kívánatos, hogy megfelelő életkorban – és megfelelő módon – az iskolai oktatás részét képezze.
- 2 A filozófia tanításában komolyan kell venni azt a jelentést és mondanivalót, amelyet maga a szó tartalmaz: a filozófia – a **bölcsesség** szertete. A filozófiai és egyéb kulturális ismeretek és tudományos eredmények csupán esz-közt jelentsenek arra, hogy ezeken keresztül megfelelő filozófiai beállítódás, nyitottság, elemzőkészség, elvszerűség és tisztánlátás alakuljon ki a **lét és a gondolkodás jelenségeiről**. Az elsőrendű cél így a filozófiával való foglalkozás, a filozófiai látásmódhoz való szoktatás, amely nem közvetlen, kézzelfogható eredményt hoz, hanem hosszú távon érleli meg gyümölcsét: segít az ifjúkori létproblémák megoldásában.
- 3 Ezen túlmenően a filozófiaoktatás célja, hogy továbbfejlessze a tanulók elvonatkoztató, absztrakt gondolkodásra való képességét. **A filozófia segítse elő az előítélet-mentességet, a tolerancia, a vitakészség képességének kialakulását.** A tanulók legyenek képesek megérteni egy-egy filozófus gondolatvilágát, érzékeljék az eszmék konkrét megnyilvánulási formáinak történeti és szociológiai hátterét is. El kell kerülni az egyoldalúságokat, és rá kell mutatni mind a dogmatizmus, mind pedig a szélsőséges relativizmus ellentmondosságára és tarthatatlanságára. Tudatosítani kell, hogy a filozófia rendeltetéséhez tartozik az ember emberré formálása, értelmi s lelki-erkölcsi síkon egyaránt. A filozófiának ezért a maga sajátos módján hatással kell lennie arra, hogy az ifjúság helyesen tájékozódjék az eszmék közt, s bizonyos gondolati, erkölcsi, emberi értékeket elsajátítson, és beépítsen személyiségébe.
- 4 Rendezőelvként a probléma-centrikus oktatás és a filozófiatörténeti kifejtés egyaránt alkalmazható. Az előző esetben juthatnak hozzá a diákok azokhoz az értékekhez, amelyeket a filozófia nyújtani tud. A filozófiai absztrakció szintje fontos iskolája a gondolkodásnak.
- 5 Kiindulópontul kínálkoznak azok a **nagy elméleti kérdéskörök**, amelyek könnyebben megközelíthetők (ember és természet, társadalom, történelem, egyén, élet, halál, lélek, kultúrfilozófia, természetjog stb.). Ezekről a kérdésektől eljuthatunk az egyes klasszikus filozófusokhoz, tanaikhoz, rendszereikhez,

továbbá az egyes klasszikus irányzatok, eszmevonulatok sajátosságaihoz, illetve a klasszikus diszciplínák (metafizika, ismeretelmélet, logika, etika, esztétika stb.) témaköreikhez.

4.3. Matematika

- 1 A matematika iskolai oktatásának az a célja, hogy a tanulók megismerkedjenek egy sajátos, a világ mennyiségi viszonyainak és egyéb összefüggéseinek leírását és megértését szolgáló, egyre bővíthető gondolati építmény számukra is érthető részével. A matematika oktatása hozzásegíti a diákokat a logikus gondolkodás fokozatos birtokbavételéhez, képzelőerejük és ötletességük fejlődéséhez, a világról alkotott képük pontosításához, fogalmazásuk és kifejezésük szabatosabbá tételéhez, a felfedezés és a tudás öröméhez, valamint az emberi gondolkodás vívmányainak megbecsüléséhez. A matematika tanulása a diákok számára komoly munka is, szellemi játék is: mindkettő befolyással van jellemük és egyéniségük kialakulására.
- 2 A matematika leggyakrabban használt **foglalmi** – elsősorban a halmazelmélet és a matematikai logika révén – oly mértékben **leegyszerűsödtek**, hogy a tanulók számára is érthetővé váltak. A matematikát úgy kell tanítani, hogy minden egyes részlet illeszkedjék a matematikának a későbbiekben sorra kerülő fogalomrendszerébe.
- 3 A matematikatanárnak folyamatosan számot kell vetnie azzal, hogy milyen lesz a tárgyalt fogalmak, módszerek, tételek végső iskolai megfogalmazása. Általában a mindenkor tudományos szint valamely egyszerű, gyakran intuitív változata jöhet csak szóba. A leegyszerűsítés nem jelenthet torzítást: az iskolában tanult matematika nem mondhat ellent a matematikának, mint tudománynak. Hasonló következmény áll fenn az iskolai tanítás folyamatában is. Gyakori, hogy ugyanaz a fogalom vagy problémakör a tanítás különböző szakaszaiban ismét szerepel, természetesen más-más szinten és mélységben. Mindennek azonban úgy kell történnie, hogy a végső **iskolai megfogalmazást készítsék** elő, és azal semmiben se legyenek ellentétesek.
- 4 Gondot kell fordítani arra, hogy minden problémafelvetés, megállapítás és következtetés világos, pontos, a tanuló számára érthető, emlékezetbe véshető, és továbbgondolkodásra serkentő legyen. A tanár az **élő magyar nyelvet** használja.
- 5 Fontos, hogy a tanulók óráról órára képesek legyenek olyan problémát megoldani, amelyre

- előtte még nem lettek volna képesek. A matematikatanításnak „visszacsatolt rendszernek” kell lennie. A helyes visszacsatolás során bőséges a lehetőség a diákok találékonyságának és kreativitásának az oktatásba való bevonására. A teljesen deduktív tanítási mód semmilyen szinten nem ajánlható, de nagyon veszélyes lehet „a diákok maguk fedezik fel a matematikát” egyoldalúság is.
- 6 A matematika lényegéhez hozzátartozik, hogy tételeit bizonyítani kell. Fontos, hogy az iskolai oktatás utolsó éveiben a diákok mennél több „egzakt” bizonyítással találkozzanak: tudják, mit **jelent valamit bebizonyítani**; mit igazoltak és mit „fogadtak” elbizonyítás nélkül, és ez utóbbiak mögött milyen konkrét tapasztalat vagy megfontolás áll.
- 7 Az iskolai matematikaoktatásban központi helyet kell elfoglalnia a valós számok halmazának, ideértve a műveletek elvégzésében való jártasságot is. Ez nem válik „formálissá” vagy „unalmassá”, ha a számfogalom fokozatos bővítése során kapcsolatot keresünk a mindennapi élet, a makro-, ill. a mikrokozmosz nagyságrendi viszonyai között stb. Ide sorolandók a számelméleti „érdekességek” is, a kombinatorika és a valószínűségszámítás elemi problémái, a százalék- és a kamatszámítás stb.
- 8 A számolási **készség** kialakítását úgy célszerű végezni, mintha zsebszámológépek nem is léteznének. Utána azonban fokozatosan át kell térni ezek használatára.
- 9 A **halmazelmélet** és a matematikai **logika** alapvető fogalmainak át kell szöniük az iskolai matematikatanítás minden mozzanatát. Így nincs szükség e diszciplinák külön tárgyalására, a logika szakkifejezéseinek a használatára, hanem a magyar nyelv szokásos kifejezéseivel kell az egyes állításokat megfogalmazni.
- 10 A **geometria** tanításának a gyakorlati szükségyszerűsége (pl.: terület-, felszín- és térfogatszámítás stb.) túl igen fontos didaktikai szerepe is van. Már elemi szinten is egyszerű példákat szolgáltat a matematikai modellalkotásra, tételek kimondására és bizonyítására. A diákok itt érthetik meg a tételekben szereplő logikai műveletek, például a szükséges, az elégséges feltétel jelentését. Az analitikus geometria tanítása a gyakorlatban mutatja meg annak a nagyszerű fölfedezésnek az értékét, hogyan lehet számokkal (rendezett számpárokkal, számhármassokkal) „birtokba venni” egy sík, illetve a tér alakzatait. Úgy célszerű tanítani, hogy a diákok – ha eljutnak majd oda – természetesnek vegyék a számítógépes ábrázolás és tervezés lehetőségeit. Ezek
- tanítása azért is fontos, mivel általános módszert adnak egy sereg olyan geometriai feladattípus megoldására, amelyeknek elemi geometriai tárgyalása komoly nehézségekbe ütközik.
- 11 Az elemi matematikai ismeretek közül több szakma is igényli a **trigonometria** alapvető eredményeit. Ezek tanítása a középiskolában elengedhetetlen. Nem célszerű viszont ezt a nagyon is gyakorlati részt megterhelni túl sok – konkrét alkalmazási háttért nélkülöző – trigonometrikus „összefüggéssel”, egyenlettel és egyenlőtlenséggel.
- 12 A reláció fogalma – burkoltan – már az első „számtanórákon” előfordul. Ezt a fogalmat viszonylag hamar „véglegessé” lehet és kell tenni. A függvény a modern matematika egyik legfontosabb fogalma. Magának a fogalomnak a „körülírása” minden nehézség nélkül tanítható már 10-12 éves korban. Konkrét függvényekkel a diákok már korábban is találkoznak, ezért fontos, hogy azokat mindig – kezdettől fogva – a későbbi „értelmezés” szellemében adjuk meg. A konkrét függvénytípusok közül szerepeljenek a polinomok, a racionális törtfüggvények, valamint a szinusz-, ill. a koszinuszfüggvény és az exponenciális és logaritmikusfüggvény.
- 13 Teret kell szentelni az „elemi úton” megoldható **szélsőérték-feladatoknak**. A tanulóknak tudatosodjék, hogy a legtöbb emberi tevékenység bizonyos optimalizálási feladatokkal van összekötve, és ez áll számos természeti jelenségre is. A gyakran külön fejezetként tanított „egyenlőtlenségek” című részt célszerű összekötni felhasználásuknak talán a legfontosabb és természetes területével, az elemi szélsőérték-feladatok megoldásával.
- 14 Az **algebrai egyenletek** közül az iskolában a lineáris egyenletek, a két- vagy háromismeretlenes lineáris rendszerek, valamint a másodfokú egyenletek szerepelnek. Tanításuk kivételes jelentőségű az ún. Modellalkotás szempontjából is: világos és logikusan felépíthető matematikai modelljei rengeteg gyakorlati feladatnak. Tanításuk során természetes módon lehet felnyitni a diákok szemét az egész matematikát átszövő kérdéskörére: egy adott feladatnak létezik-e megoldása, ha igen, „hány”? Az ún. trigonometrikus, logaritmikus és exponenciális egyenletek kiemelt szerepére nincs szükség.
- 15 Az iskolázott embertől elvárható, hogy eligazodjék a mindennapi élet által felvetett – első sorban pénzügyi – problémák (pl.: százalék- és kamatszámítás, adózás stb.) megoldásában. Az ehhez szükséges ismereteket készség-szintre kell emelni.

- 16 Ami a jelöléseket illeti: minden jelölés jó, amely kifejezi a jelölt fogalom tartalmát. Az előzőek közül célszerű következetesen alkalmazni azt, amely nemzetközileg is elterjedt.
- 17 A számítástechnika fejlődése természetesen érinti a matematika oktatását. Előtérbe kerül az algoritmikus gondolkodásmód is.
- 18 Eredményes matematikatanítás nehezen képzelhető el körültekintő számonkérés nélkül. Szükség van mind az írásbeli, mind a szóbeli számonkérésre. A szóbeli feleltetés a tanítási folyamat része, ez teszi lehetővé a tanulók gondolatmeneteinek megismerését, jó ötleteik megvalósítását, tévedéseik vagy hiányos ismereteik felszínre hozását, kifejezőképességük csiszolását. Természetesen mindez tapintattal végzendő, és a tanárnak arra is ügyelnie kell, hogy a felelővel folytatott „párbeszédéből” mi rakódik le a többi tanulóban.

4. 4. Fizika

- 1 A fizika iskolai tanításának az a célja, hogy a diákok megismerjék a fizikai világ legfontosabb jelenségeit, ezzel együtt bevezetést kapjanak a **fizikai gondolkodás természetébe**. Tudatosodjon bennük a természet harmóniája, a természetet megismerő emberi gondolat története, hatékonysága és eleganciája.
- 2 A gyermekeknek látniuk kell, hogy a természet megismerésének két útja van: az indukció (a jelenségek közvetlen megfigyelése, majd általánosítás) és a dedukció (a már megismert tényekből a következtetések levonása). E két ismeretszerzési folyamat természetes módon kiegészíti egymást. Az iskolai fizika tanítása sohasem lehet teljesen elméleti megközelítésű, minden korosztálynál alapozni kell a **kísérletekre**.
- 3 Az iskolai munka első éveiben (6-10 év) a **fizikai érzeteket** kell kialakítani, illetve tudatosítani: pl. a hőmérséklet, az erő érzetét; az erő kölcsönösségének egyszerű megtapasztalását, a legegyszerűbb mozgásokat, és az első benyomásokat a mozgás viszonylagosságával kapcsolatban.
- 4 A fizikai megismerés következő szakasza az, amikor a gyermekek birtokba veszik és megismerik a világot. (Ez hozzátétőlegesen a 10-14 éves korra esik.) Ebben a szakaszban a fő feladat: kísérleteken keresztül felfedezni a természet jelenségeit. A fogalomalkotást a megfigyelésekhez kell kötni. Óvakodni kell az olyan fogalmak használatától, amelyek ebben

az életkorban nem érthetők, valamint attól, hogy olyan – különben igaz – fizikai törvényekről is tanuljanak, amelyeket semmiféle módon nem támaszthatunk alá.

- 5 Pedagógiai célként ki kell tűzni, hogy a gyermekek a kísérletek során észlelt jelenségeket pontosan megfigyeljék, tapasztalataikat szóban előadják, írásban egyszerűen megfogalmazzák. A tervbe vett kísérletek lehetőleg egyszerűek, látványosak és élményszerűek legyenek. Kíváncsok, hogy a vizsgált jelenség – és az annak megjelenítése közötti kapcsolat – áttekinthető legyen. Az is fontos, hogy a mérési eredményekből vagy a megfigyelésekből intuitív módon nyert összefüggéseket helyesen fogalmazzuk meg, és ezekkel a gyermekek tudásszintjének megfelelő számításokat végezzünk. Törekednünk kell arra, hogy a mérések és a számolási gyakorlatok közben kialakítsuk a legfontosabb mennyiségek elemi fogalmát, használjuk a mennyiségek szokásos mértékegységeit. A kísérletek megtervezésekor azt is figyelembe kell venni, hogy a gyermekek ezekkel gyűjtenek tapasztalati anyagot a fizika rendszeres felépítéséhez, megértéséhez.

- 6 Az ismeretszerzés harmadik szakaszában a diákokat nem annyira a részletek érdeklik, hanem az összefüggések. Ebben a szakaszban ajánlatos a következtetéseknek teret adni. Kísérletekre támaszkodva kiválasztunk néhány jelenséget, amelyeket alapvetőknek fogadunk el, és a fizika más jelenségeit ezekre visszavezetve magyarázzuk. A fizikai tanulmányok során különös figyelmet kell fordítani a **fogalomalkotásra**. A lehetőségekhez képest tudatosítsuk a diákokban, hogy a fizika mennyiségei nem a valóság önálló létezői (szubsztanciái), hanem az anyag tulajdonságait kifejező emberi fogalmak (attribútumok). Minden mennyiség értelmezésekor fordítsunk gondot arra, hogy megvilágítsuk a fogalom eredetét. Törekedjünk arra is, hogy a diákok lássák a folyamatosan épülő fizikai fogalomrendszer hierarchiáját. A fizika több fejezetében (mechanikában, termodinamikában) előnyös, ha különbséget teszünk a fizikai rendszerek állapotát kifejező mennyiségek (állapotjelzők) és a folyamatokat jellemző mennyiségek között. Mindenképpen hangsúlyozzuk a jelenségek **folyamatjellegét**. Igen lényeges, hogy a diákok előtt megvilágítsuk: a **fizikai mennyiségek általában függenek a vonatkoztatási rendszer megválasztásától**. Domborítsuk ki a megmaradó fizikai mennyiségek szerepét. Fontos, hogy különös gondot fordítsunk a fizikai törvények eredetének megvilágítására. Hasonlóképpen fontos a tör-

- vények érvényességi körének ismerete. Tudatosítani kell, hogy a természeti törvények (kisebb-nagyobb mértékben) közelítő érvényűek, de matematikailag egzakt formában jelenítsük meg azokat. Arra is ügyelni kell, hogy a törvények feltételeivel tisztában legyenek a diákok.
- 7 Törekedjünk arra, hogy a fizikai törvények világában eligazodjanak a tanulók: különbséget tudjanak tenni a fizikai rendszerek állapotjelzői között fennálló kapcsolatok (állapot-egyenletek) és a kölcsönhatásokat leíró (mérleg-) egyenletek között.
- 8 A mechanikában helyezzünk hangsúlyt a vonatkoztatási **rendszer** fogalmának kialakítására, ezen belül a tehetetlenségi rendszerek jelentőségére. Newton törvényeinek megfogalmazásakor emeljük ki, hogy mindegyik az impulzusmérleg egy-egy oldalát fejezi ki. Az energia fogalmának bevezetésekor fordítsunk gondot annak megvilágítására, hogy milyen fizikai problémák, megoldása vezet el ehhez a fogalomhoz.
- 9 A termodinamikában világítsuk meg, milyen tények készítetnek arra, hogy a hőhatás fogalmát bevezessük. Mutassunk rá a munkavégzés és a **hőhatás** fogalmi hasonlóságára, szerepükre a belső energia megváltozásában. Világítsuk meg a folyamatok megfordíthatatlanságának elvét, a **folyamatok kiegyenlítődési tendenciáját**. Ismertessük meg a diákokat a legegyszerűbb termodinamikai rendszer állapotegyenleteivel, és alkalmazzuk a hőtan fő tételeit az ideális gázokkal kapcsolatos egyszerű folyamatokra.
- 10 Az elektromosságtanban világítsuk meg a statikus elektromos tér legfontosabb tulajdonságait: a tér forrása a nyugvó elektromos töltés, és az elektrosztatikus tér örvénymentes. Mutassunk rá az elektromos potenciál eredetére, jelentőségére. Ismertessük meg a tanulókkal az egyenáramú áramkörök legfontosabb törvényeit. A mágnességtanban fordítsunk gondot arra, hogy a diákok megértsék: a mágneses tér oka – a klasszikus fizikában – (főként) a mozgó elektromos töltés. Mutassunk rá arra, hogy a mágnességtan két alapvető probléma megoldásához kapcsolódik: a mozgó töltés milyen mágneses teret hoz létre, és a mágneses erőter miként hat a mozgó töltésre. A két probléma természetes módon elvezet a Maxwell-törvényekhez.
- 11 Az optikában emeljük ki, hogy a fény elektromágneses hullám, az elektromágneses spektrum kis része. Világítsuk meg a fény hullámtermészetét. A geometriai optikában fordítsunk gondot a fénytörés és a visszaverődés

törvényeire, valamint az optikai leképezésre (a leképezési törvényre) is.

- 12 A mikrofizikában az a legfontosabb, hogy megértsük: a mikrovilág jelenségeit lényegében ugyanazokkal a fogalmakkal írjuk le, mint a látható világ történéseit, de a fogalmak szerkezete más a mikrofizikában: a fogalmak összemosódnak, nem különülnek el egymástól élesen. Emeljük ki, hogy a mikrovilág lényegi vonása a véletlenszerűség. A konkrét mikrofizikai rendszerek közül ismertessük meg a diákokat a hidrogénatommal, a hidrogénatom sugárzásával és színekével. Az atom szerkezetét vizsgálva mutassuk meg az atommag felépítését, a mag építőelemeit, a közöttük fellépő legegyszerűbb kölcsönhatásokat. Vázlatosan tárjuk fel az energiatermelő magfizikai folyamatok, a természetes és mesterséges radioaktivitás, a radioaktív sugárzás tulajdonságait.
- 13 A diákokkal szemben támasztott követelmények összeállításakor ügyeljünk arra, hogy a fizikai gondolkodás nem egysíkú, és ezért elvárható, hogy a diákok sokféleképpen **tudjanak számot adni tudásukról**. A **feladatmegoldás** szerepével kapcsolatban világosan kell látnunk, hogy a feladatok megoldása nem öncél, és a fizika tanulásának nem a példamegoldás a célja, hanem eszköze.

4.5. Kémia

- 1 A kémiaoktatás célja, hogy a tanulók fokozatosan elsajátítsák azt a kémiai szemléletet és műveltségtartalmat, amely a XXI. század kulturált embere számára szükséges. Ettől a tudásanyagtól azt várjuk, hogy eligazít a környezetben megjelenő, és a mindennapi tevékenységben felhasznált anyagok kémiai sajátosságainak, hatásainak, alkalmazásainak megértésében, és segít azok tudatos felhasználásában. Ez az ismeretanyag és szemlélet hozzájárul továbbá a tanulók természet- és társadalomképének formálódásához, egyéni képességeik felismeréséhez és fejlesztéséhez, személyiségük kialakulásához. A kémiaoktatás nyújtson maradandó és hasznosítható tudást, átfogó, természetbarát-szemléletet.
- 2 A 12 éves kor körül a kémia szempontjai elválnak a többi természettudománytól. Ezt indokolják egyrészt a kémiai anyagok és folyamatok sajátosságai, azok szerepe a természetben és a társadalomban, másrészt a hazai oktatás adottságai és tradíciói. Lényeges,

- hogy szoros tartalmi és didaktikai kapcsolat legyen valamennyi – elsősorban természettudományi – tantárgy között. Természetesen integrált tárgyak vagy témakörök kialakítása is elképzelhető, elsősorban az iskolai oktatás korai szakaszában. Az átgondolt koordinációt az egyes tantervekben kell tartalmilag és szerkezetileg megvalósítani.
- 3 A kémiát négy alapvető követelménycsoportra építjük: alapvető kémiai fogalmak, mennyiségek, összefüggések, törvények; konkrét kémiai rendszerek: anyagok és reakciók ismerete; ezek gyakorlati alkalmazásai (fontosabb vegyipari eljárások, a vegyi anyagok környezeti hatásai, a természet és a környezet védelme); és ezekhez szorosan kapcsolódnak – a kémiában meghatározó ismeretszerzési módként – a rendszeres tanári és tanulókérdések.
- 4 A **tanulókísérletek** különösen fontosak, mert egyszerre nyújtanak ismeret- és élményanyagot a tanulóknak, továbbá fejlesztik megfigyelő-, elemző- és értékelő-képességüket is. Együttal megtanulják, hogyan kell a vegyszereket, a hétköznapi kemikáliákat biztonságosan és felelősen kezelni, célszerűen felhasználni. Ezt a négy, szorosan összetartozó, egymást feltételező követelménycsoportot mindvégig párhuzamosan, didaktikai egységben kell megjelenítenünk a különböző tankönyvekben, a keret- és helyi tantervekben, valamint a tanórán.
- 5 Az említett célok érdekében – gondos didaktikai és tanuláspszichológiai mérlegelés után – az adott korosztály sajátosságaihoz igazodva alakítandó ki a tananyag mennyisége és mélysége, továbbá az egyes témakörökben az elméleti és kísérleti, tudományos és gyakorlati, történeti és aktuális részek, illetve tárgyalásmódok aránya.
- 6 Nagyon fontos, hogy mind az elsajátítandó tananyag, mind a tankönyvek, mind a kémiaórák szemlélete és anyaga: legyen élet-, anyag- és élményszerű, emberközeli, tanulságos, érdekes és látványos ismeretanyag. Mutassa meg a kémia és az ember természetes és szükségszerű kapcsolatát, továbbá azt, hogy a kémia nem önmagáért való tudomány, hanem mindennapi tevékenységünk szerves része; tudatosítsa az alkalmazó-felhasználó szakemberek meghatározó szerepét abban, hogy mennyire védik vagy mennyire károsítják a környezetet; érzékeltesse, hogy a kémia mindig nélkülözhetetlen volt az emberiség számára, ma pedig meghatározó a modern társadalom életében.
- 10 A tanulóknak az adott szinten kémiai szemléletük legyen, tudják anyagát, lássák jelentőségét, tudjanak ezekről szabatosan beszélni,
- szükséges mértékben **képleteket** és **egyenleteket** felírni, rendezni s ezek alapján számításokat és kísérleteket végezni. Igen fontos, hogy kellő súlyt kapjanak azok a tények, amelyek az anyag részecske természetének bizonyítékait jelentik (pl. a periódusos rendszer).
- 11 A tananyag tartalmát illetően kiindulópontunk, hogy a gyermekek 12 éves korukig – a természetismeret keretében – már megismerkednek – a kémia szempontjából is fontos – néhány egyszerű jelenséggel és elemi fogalommal.
- 12 A kémia tananyag mindenki számára nyújtson kémiai alapműveltséget, ugyanakkor alapozza meg a szakirányú képzést is.
- 13 A tanulók ismerjék meg a környezet legfontosabb kémiai elemeit, valamint szervetlen és szerves anyagait, azok jellemző fizikai és kémiai tulajdonságait. Ismerjék meg az anyagok közötti kölcsönhatásokat, ennek alapján legyenek képesek leírni azok mennyiségi, energetikai, sebességi vonatkozásait és irányait. A anyag szerkezetének ismeretében tudják megmagyarázni a változások lényegét, legyenek tisztában a fontosabb reakciótípusokkal. Ismerjék a fontosabb vegyipari eljárásokat, folyamatokat, feldolgozási módokat, környezetvédelmi technológiákat és mindezek gazdasági vonatkozásait. Szerezzenek gyakorlati ismereteket a közvetlen környezetükben előforduló hasznos és káros vegyi anyagok kezelésében.
- 14 Ismerjék meg a laboratóriumi munka és a vegyszerek kezelésének szabályait. Szerezzenek jártasságot az alapvető laboratóriumi műveletek végzésében. Az egyes anyagrészekhez kapcsolódva ismerjék meg a kémiatörténet egy-egy jelentős, tanulságos vagy érdekes eseményét.

4.6. Biológia

- 1 Biológiai ismertekre a diákoknak azért van szükségük, mert az ember része az élővilágnak, és a biológiai összefüggések megismerése segíti saját életük alakításában is. Fontos, hogy az élővilágról, az emberről és természeti környezetéről olyan alapvető ismereteket szerezzenek, amelyekre a felnőtt embernek szüksége van, bármilyen foglalkozást űz is.
- 2 A biológia sajátos szerepe és jelentősége kettős forrásból fakad. Egyrészt a természettudományok között ez a tudomány nagymértékben épít más tudományterületek ismerete-

- ire (kémia, fizika, földtudományok), ezért a biológiában a közoktatás bármely szintjén (az életkori sajátosságoknak megfelelően) kívánatos az ilyen jellegű ismeretek integrációja. Másrészt a biológia az élővilággal foglalkozik, ezért fontos az emberi szervezet és az életműködések oktatása, az egészséges életmód, életvitel kialakítása. Az ember és az őt körülvevő környezet kapcsolatának megismertetésében kell kialakítani azt a szemléletet, amely szerint az ember annak tudatában tevékenykedik, hogy nem kihasználja, hanem része a természetnek. A biológia képes megmutatni, hogy az élet, annak minden formája érték. Erőforrásaink, létfeltételeink a bioszféra épségétől, fennmaradásától függenek. Az élet tisztelete erkölcsi érték önmagában is. Az ökológiai egyensúly felbomlásának elkerüléséhez szükséges szemléletváltás forrása a biológiai ismeretnyújtás.
- 3 A kisiskolás korban (6-10 év) a gyermekek tegyenek szert – közvetlen környezetük növény- és állatvilágán keresztül – faj- és fajtaismeretre, ily módon alakítsuk ki bennük az élővilág sokféleségének képét. Szervezet- és élettani ismeretekből az életkornak megfelelően annyi tanítható, amennyit a közvetlen tapasztalás élménye lehetővé tesz. Az életmód-környezet kapcsolatából adódó sokféleség szépsége, az élet jelenségeinek változatossága az esztétikai nevelés része, és ily módon alakítja ki az élet iránti csodálat és tisztelet érzését.
- 4 A középső szakaszban (10-14 év között) az oktatás célja a faj- és fajtaismeret bővítése. A hazai és más tájak jellemző élővilágát az alapvető ökológiai ismeretek beépítésével és a földrajzi ismeretekkel párhuzamosan, azokhoz kapcsolódva mutassuk be. A faj- és fajtaismereten túl a szervezeti felépítésről és működésről annyi ismeret megszerzése szükséges, amennyi a közvetlen tapasztalás, egyszerű kísérlet, megfigyelés alapján rögzíthető. A megismert fajok csoportosítása tegye lehetővé az elemi evolúciós szemlélet kialakulását. A 14 éves kor végére el kell érni, hogy a diákok az emberi szervezet felépítéséről és működéséről annyit tudjanak, amennyi lehetővé teszi a helyes életmód tudatos kialakítását, a személyes higiénia és egészségvédelem követelményeinek betartását. Természetes igényünk legyen a természeti értékek tisztelete, óvása.
- 5 Az általános iskola utolsó két évében (14-16 év között) el kell érni, hogy az ökológiai ismeretek integrálódjanak a megszerzett fizikai és kémiai ismeretekhez. Az **egészségtani ismeretek** tanításakor ki kell térni a környezetnek a genetikai anyagra kifejtett káros hatásaira és a védekezés lehetőségeire.
- 6 A 14-18 év között a középiskolában megvalósulhat a **molekuláris** alapoktól induló ismeretnyújtás. A molekuláris biológiában: az életműködések molekuláris szintű eseményeinek megismertetése; sejttanban: a sejt- és a szöveti felépítés és vizsgálati módszerei. Törekedni kell arra, hogy a biológiában is kapjon teret az elvonatkoztatás és a következtetés; a tanulók ismerjék fel és emeljék ki a leírt és megfigyelt jelenségekből az általános törvényszerűségeket; az élettanban domborítsák ki a folyamatok összetett jellegét, a biológiai szabályozás elemeit. Megfelelő szinten ismertetni kell a biológia fejlődésének tendenciáit, az ismeretek folytonos megújulását, halmozódásának jelentőségét.
- 7 A kisiskoláskorban az elvárt ismeretek tartalma változó lehet – helytől, iskolától függően – annak megfelelően, hogy a gyermekek közvetlen tapasztalat-, illetve ismeretszerzéseinek milyenek az adott feltételei.
- 8 A 10-14 év között, illetve az általános iskola 10 évfolyamáig el kell érni azt, hogy a tanulók a megszerzett ismeretek alapján értelmesen alakítsák maguknak, jövőendő családjuknak és tágabb környezetüknek életét. A természetről szerzett ismereteik segítsék elő, hogy minden életet tiszteljenek és védjenek. Az ismeretterjesztés anyagaival kritikusán fejlesszék saját tudásukat, szemléletüket.
- 9 A középiskolásoktól elvárható, hogy fejlődjön az összefüggések, a törvényszerűségek ismeretén alapuló problémamegoldó képességük. A számonkérés és az érettségi feladatok is az ilyen ismeretek ellenőrzését célozzák, háttérbe szorítva a lexikális ismeretek számonkérését.
- 10 A célok eléréséhez szükséges, hogy a biológia tanítása lehetőleg folyamatosan történjék, ne maradjon ki egyetlen tanév sem. A kísérletek segítsék elő a megismerést, de teremtsük meg a lehetőséget az önálló ismeretszerzésre is. Törekedjünk arra, hogy a diákok saját tapasztalataik és irodalmi források alapján önálló előadás, dolgozat készítésére is képesek legyenek.

4.7. Földrajz

- 1 A földrajz tanításának értelme a földi térnek s benne az ember (mint biológiai és társadalmi lény) környezetének szintetizáló módon való megismertetése. Célja, hogy a tanulók

- megismerjék az ember földrajzi, biológiai környezetét szolgáló Földet, a természet és a társadalom legfontosabb sajátosságait, jelenségeit, folyamatait, egymásra hatásuk térbeli rendjét és azok következményeit. A természettudományok törvényszerűségeit alkalmazva a Földre, mint egészre és a Föld különböző szféráira vonatkozóan sajátos megállapításokra, következtetésekre kell jutnunk. Válgassuk világossá hogy, égitestünk milyen egyedi feltételeket teremt az élet számára.
- 2 Az élő és élettelen természet fejlődésének, a földi élet történetének ismeretében vegyük észre a folyamatoknak a társadalom történetében kimutatható hatásait, illetve a társadalom visszahatását a természeti környezetre.
- 3 A világban való eligazodáshoz a gyermekek tudjanak tájékozódni a Földön, a szó szoros értelmében és átvitt értelemben egyaránt. Szerzzenek alapvető ismereteket a **csillagászat alapjairól, égitestünkről, a Föld tájairól, országairól, népeiről, környezetünkről**. Alakuljon ki bennük valós kép a hazai föld fejlődéséről, sajátosságairól, társadalmi és gazdasági viszonyainkról.
- 4 Ismertessük meg az egyre növekvő igények kielégítéséért folyó termelőtevékenységet. Diákjaink legyenek tájékozottak a termelés országonként eltérő területi sajátosságairól, színvonaláról, teljesítményeiről. Ismerjék fel, hogy a rohamosan növekvő termelés és fogyasztás egyre gyakrabban bontja meg a természeti folyamatok dinamikus egyensúlyát, ezáltal maradandó vagy megszüntethető károkat okoz a környezetben: veszélyezteteti a bioszférát, magát az embert és értékes alkotásait.
- 5 Kisiskoláskorban környezetünk alapvető jelenségeit, változásait megfigyelések, gyűjtések alapján ismerjék meg. Ebben a korban az élő és élettelen természet érdekes jelenségeivel együtt szerezzék meg a földrajzi ismereteket. Fontos feladat, hogy felkeltsük tanítványaink érdeklődésüket környezetük iránt, és kialakítsuk bennük a természet szeretetének, megismerésének, védelmének igényét.
- 6 10 - 14 éves korban alapvető feladat a térben és az időben való tájékozódás, a Föld szféráinak megismerése.
- 7 A térben való tájékozódás érdekében tudjanak különböző méretarányú és tartalmú térképek alapján tájékozódni. Készség szinten sajátítsák el a térképolvasást.
- 8 Az **időben** való tájékozódás érdekében ismerjék a földi időszámítás csillagászati alapjait, és tudják azokat alkalmazni. Legyenek képesek időben elhelyezni a Föld és szféráinak kialakulását, jelentősebb fejlődési szakaszait.

- 9 A **folyamatokban** való tájékozódás érdekében el kell érni, hogy tudják elemezni a mérési eredményeket (pl. az időjárás- előrejelzéseket). Értsék meg, hogy a földrajzi környezet hogyan hatott és hat a történelmi események kimenetelére, hogyan befolyásolja az egyes országok gazdasági életét. Legyenek képesek összefüggéseiben értékelni egy-egy ország, táj értékeit, regionális problémáit, természeti és társadalmi jellemzőinek kölcsönhatásait.
- 10 A **hazai tájhoz**, a magyar néphez, a természeti és társadalmi értékeinkhez való kötődés segítse fiataljainkat, hogy reális alapokon nyugvó nemzettudatuk legyen. Ennek érdekében ismerjék meg a földrajzi tényezőknek a Kárpát-medence gazdasági életében, népeinek elhelyezkedésében, hagyományaiban, településeiben megnyilvánuló hatásait és földrajzi összefüggéseit. Ismerjék meg a jelentősebb hazai és külföldi földrajzi felfedezők, utazók és tudósok tevékenységét.
- 11 14-18 év között törekedni kell arra, hogy a tanulók rendszerben lássanak, igényeljék és értsék a tények magyarázatát. Az alapvető környezeti jelenségek, a haza, a kontinensek és óceánok földrajzának megismerését követően különös figyelmet kell fordítani a fogalomalkotásra, a korábbi ismeretek szintézisére. Értsék meg, hogy a népek természeti és gazdasági körülményei, hagyományai mennyiben határozzák meg gondolkodásmódjukat, gazdasági helyzetüket, világszemléletüket.
- 12 Alakítsuk ki azt a szemléletet, hogy a természet, a **Föld egységes rendszer**, egységes rendszer, melyben az ember természeti és társadalmi lényként él.

5. ALKALMAZOTT ISMERETEK

5.1. Idegen nyelvek

- 1 A közoktatásban az idegen nyelvek tanításának célja, hogy a tanulók felismerjék: minél több nyelven tudnak gondolatot cserélni, és kapcsolatot teremteni, annál hitelesebb képet kapnak a körülöttünk lévő világról, ezáltal saját magukról. Az idegen nyelvek tanulása-

- nak jelentős haszna a művelődéstörténeti ismeretek, műveltségkörök közvetítése: az adott nyelven beszélő népek életmódjának, kultúrájának megismerése. Különösen hasznos, ha rá tudunk mutatni a nyelv sajátosságainak és a gondolkodásmódnak a kapcsolatára.
- 2 Fel kell ébreszteni a tanulóknak a nyelvtanulás iránti **vágyat** és szándékot. Nem téveszthetjük szem elől a nyelvtanulás egyik igen fontos feltételét, amely a jellemneveléssel is szorosan összefügg: a **kitartást, a szorgalmat**. A nyelvtanulás a jellem alakításának és a személyiség önformálásának egyik igen hatásos eszköze.
- 3 El kell sajátíttatnunk a nyelvtanulás helyes **módszereit** annak érdekében, hogy – a későbbi nyelvtanuláshoz – a diákok az iskolától ne csak az előismereteket kapják meg, hanem a leghatékonyabb nyelvtanulási módszereket is.
- 4 Az idegennyelv-oktatás feladatai közé tartozik a **gyakorlati nyelvi készségek és képességek fejlesztése szóban és írásban**: beszédképesség (kommunikáció), beszédértés, hallás utáni megértés, olvasás-, írásképesség és -képesség (a fordítást és a fogalmazást is beleértve).
- 5 Az idegen nyelv mintegy tükör az anyanyelv számára, tanulása közben állandóan tudatosodnak az anyanyelv szabályai és kifejezési lehetőségei is. Az idegen nyelvek tanításának és tanulásának alapvető pedagógiai haszna a **magyar nyelv tudatos megismerése, művelése** is.
- 6 Minden tanulónak **egy idegen nyelvet** meg kell tanulnia, és legalább egy másikkal megismerkednie. Természetesen más-más életkori szakaszokban kell elkezdni a két (esetleg több nyelv) tanulását.
- 7 Az idegen nyelvet csak az **életkori sajátosságok** figyelembevételével szabad tanítani. Igen fontos elv ez, különösen, ha a tanári és a szülői ambíció ezzel ellentétes irányba hat. A nyelvtanítás hatásosságát leonthatjuk, értelmét egy életre kockáztathatjuk, ha túl korán alkalmazunk olyan módszereket, amelyeket csak évekkel később lehetne. Ez nem vonatkozik a nemzetiségi iskolákra, ahol az anyanyelvű tanítás már kisgyermekkorban más feltételeket teremt, mint egy magyar nyelvű iskolában.
- Az iskoláskor (6-18 éves kor) nyelvpedagógiai szempontból is több szakaszra osztható:
- 8 A 6-10 éves (kisiskolás-) korban a játékoság, a szerepjátékok a legfontosabbak, ezek jó alapot szolgálnak a tanuláshoz. Dalok, mondókák, versek tanulásával a gondolkodás és az emlékezőképesség fejlesztését segítjük. Azt tanítsuk meg ebben a korban, amit ekkor jól meg tudnak tanulni: az idegen nyelv hangjainak ejtését, az idegen nyelv intonációjának elemeit. **Helytelen addig az írás és az olvasás erőltetése**, amíg anyanyelven ez nem megy biztonságosan.
- 9 A 10-14 éves korú gyermekeknek **beszéd-szinten** kell elsajátítaniuk az első idegen nyelvet. Ebben az életszakaszban még hatásosan működik az utánzóképeség, de már a tudatosság is megjelenik. Ezekre építve elérhető, hogy a diákok (esetleg nem tökéletesen, de) **folyékonyan beszéljék az idegen nyelvet**.
- 10 A nyelv szerkezetének tudatos megismerése, az alapvető nyelvtani szabályok elsajátítása, az írásbeliség fejlesztése, (a fordítási gyakorlatok) és a kulturális ismeretek megszerzése ennek a szakasznak a végén, vagy a következő, 14-18 év közötti szakaszban ajánlatos.
- 11 A **másik élő idegen** nyelv tanulását a 12. és 16. év között ajánlott megkezdeni. A második idegen nyelv tanulásának belépésével megvalósítható, hogy a legelterjedtebb idegen nyelvek (angol, német) mellett a többi nyelv (francia, olasz, spanyol, orosz, latin, nemzeti-ségi nyelvek) is méltó helyet foglalhasson el. Ez európaiságunkhoz feltétlenül szükséges, és alapvetően fontos a gazdaság szempontjából is.
- 12 Gondot kell fordítanunk arra, hogy a gyermekek **ne váltogassák** az idegen nyelveket. Meg kell tanulni egy idegen nyelvet beszélni, s majdnem mindegy, hogy melyiket tanulják először. A hasznos tapasztalatok birtokában gyorsan és hatékonyan megtanulhatják a következőt is. Míg ha csak megizlelik az egyiket, majd váltanak, és másikat kezdenek tanulni, valójában mindent lerontanak, és rosszabb helyzetbe kerülnek, mintha egyiket sem tanulták volna.
- 13 Az idegennyelv-tanulásban fontos a 18 éves korhatár, mert akkor kell a tanulóknak az addig tanult idegen nyelvek egyikéből **érettségi** vizsgát tenniük. Az érettségi vizsgának olyan **színvonalúnak** kell lennie, hogy középszintű nyelvtudást igazoló nyelvvizsgával egyenértékűnek vagy annál értékesebbnek tekintsék.
- 14 Modern világunkban a **latin** (és az ógörög) nyelvre is szükség van, mint egyetemes műveltséget adó stúdiumra. A latin a legtöbb európai indogermán nyelv alapozója, így tanulásával energiák szabadíthatók fel a modern nyelvek eredményesebb tanítására. Ezért a latin (és az ógörög) a személyi feltételektől függően (de nem mindenütt) mindenképpen választható nyelv, akár az idegen nyelvi, akár más műveltségi körökben.

- 15 Az általános iskola 10. évét záró alapvizsgán lehetőséget kell adni a diákoknak, hogy a tanult idegen nyelvből vizsgát tegyenek.
- 16 A nyelvtanuláshoz „színtér”, alkalmazási környezet szükséges, ezért fontos a magas óraszám, főleg a kezdeti (10-14 éves kori) szakaszokban, amikor a beszédértés, „beszéd-készség fejlesztése” megkívánja a fokozottabb foglalkozást, gyakorlást. E készségek kialakulása elérhető, ha a tananyag terjedelmét reálisan határozzuk meg. A szókincs és a nyelvtani anyag elsősorban a mindennapi életben használatos szavakra, kifejezésekre, szókapcsolatokra, nyelvtani szerkezetekre épüljenek, nem mellőzve a kulturális, civilizációs ismereteket.

5. 2. Honismeret

- 1 A modern ember úgy lehet európai polgár, ha egyben megtartja nemzeti öntudatát is. A jövő Európája nem szintelen népek gyűjtőhelye lesz, hanem a nemzeti azonosságukat vállaló és ápoló népeké. A sokszínűség érték, s az egységesülési folyamatban mindent meg kell őrizni, ami a szerves közösségeket összetartja.
- 2 Az európaiság gondolatához hozzátartozik, hogy tanítványaink értsék, mit jelent nekünk az Európa Tanács, de azt is, mit jelent az ókori Görögország, mit Róma, és mi a jelentősége és jelentése Európa számára a kereszténységnek. A magyar kultúra összetevői sokfélék (zsidó-keresztény, görög-római, finn-ugor, török, szláv stb.). Meg kell ismertetni a tanítványainkkal, hogy mit integráltak a magyarok más népek műveltségéből, és mivel gazdagították más népek kultúráját.
- 3 Felgyorsult világunkban az ember egyik alapvető problémája az elidegenedés: lakóhelye nem válik otthonává, és nem igazi tagja annak a közösségnek, amelyben él. A valahová tartozás tudatát, a közösségi eszmék, értékek megbecsülését, a nemzet, a haza, a szűkebb közösség, a család szeretetét a hagyományok közvetítik az embereknek. **Az iskolának semmi mással nem pótolható szerepe van ebben: nemcsak továbbadnia, hanem őriznie, ápolnia és gondoznia is kell a kultúrát.**
- 4 A honismeretnek be kell épülnie az irodalomtanításba (helyi mondák, írók); a nyelvtanításba (helynevek, nyelvjárás); a földrajztanításba (utcanevek, éghajlati sajátosságok); a

rajztanításba (népi díszítőmotívumok, népviselet). Szerepet kaphat az idegen nyelvek tanításában (idegenvezetés) is.

- 5 A népszokások azt közvetítik a történelemből, amihez érzelmekkel kötődünk. Fontos, hogy a diákok megismerkedjenek közvetlen környezetük történetével. A kisdíjakok, és a fiatalok számára jelentőségük van a helyi emlékeknek (pl. templomoknak, temetőknek), utcaneveknek, adventi, húsvéti népszokásoknak. Különösen fontos a szóbeli kultúra (a népmese, a népdal és a néptánc): élő közösséggé tud kövacsolni csoportokat, és igazi alternatívát jelent a konzumkultúrával szemben. A fiatalokban elemi vágy él a közösségi élet iránt. A **hagyomány** közösségteremtő és -megőrző erő. Fontos ez a falvakban, ahonnan a fiatalok korán elszakadnak, ha nincs érzelmi megtartó erő. Fontos a városokban is – különösen a nagyvárosokban –, hogy közösséggé formálódjunk, és emberivé tegyük a várost.

5.3. Állampolgári ismeretek

- 1 Az állampolgári ismeretek oktatásának célja: a tanulók állampolgári és jogi tudatának, és az ezt megalapozó ismereteinek fejlesztése. Kíváncsú ugyan, hogy a diákok megismerjék az őket megillető alkotmányos alapjogokat és kötelességeket, az állam alkotmányos rendjét, az önkormányzatok működését, s mindazokat a gyakorlati ismereteket, amelyek szükségesek a társadalomban való eligazodáshoz.
- 2 A közoktatásnak segítenie kell a demokratikus politikai kultúra kialakulását és terjesztését. Nevelési szempontból igen fontos feladat a **törvénytisztelő** magatartás kialakítása. Szenteljünk különös figyelmet az emberi és állampolgári alkotmányos **jogok és kötelességek** ismertetésére; kiemelten az emberi szabadságjogokra; a gondolat, a véleménynyilvánítás, a lelkiismereti és a vallásszabadságához fűződő alapelvekre, a gyülekezési és egyesülési jogok érvényesítésére vonatkozó ismeretek elsajátítására. Ugyancsak hangsúlyozottan indokolt foglalkozni a nők és a fiatalok, a gyermekek jogainak védelmével, a családok biztonságát szolgáló jogintézményekkel. A tananyagban fel kell ölelnie a nemzeti és az etnikai kisebbségek egyéni és kollektív jogait. Fontos a választójog gyakorlására vonatkozó ismeretek oktatása.
- 3 Indokolt megismertetni azokat a jogokat és lehetőségeket, amelyek az állampolgárok **gaz-**

- dasági és szociális** helyzetéhez kapcsolódnak, így különösen a munkához, a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához, valamint a testi és lelki egészséghez fűződő alapjogokat.
- 4 Érinteni kell a demokratikus jogállamiságnak – az állampolgári alapjogok mellett – egy másik lényeges elemét, a **tulajdonformák** egyenjogúságának és egyenlő védelmének kérdéseit.
- 5 Az állampolgári alapjogok mellett figyelmet kell szentelni az alkotmányos állampolgári kötelezettségek megismertetésére is, így különösen a **haza védelmével**, illetve a **közteherviseléssel** kapcsolatos kérdésekre.
- 6 Idejében meg kell tanítani a tanulókat mindazokra az ismeretekre, amelyek a saját és társaik, felnőtt életük során pedig a maguk és a tágabb környezetük **biztonságát** szolgálják (tűz-, munka-, polgári- és vagyonvédelem). Kiemelt figyelmet kell fordítani a **biztonságos közlekedés** szabályainak elsajátítására, ezzel együtt a **kulturált közlekedési magatartásra**.
- 7 A tanterv összeállításakor az általános jogi ismereteket célszerű összekapcsolni közhasznú tudnivalókkal és ismeretekkel: különös tekintettel a leglényegesebb büntető-, polgár-, eljárás-, család- és földjogi alapismeretekre, az adózásra vonatkozó tudnivalókra stb.
- 8 Idejében ismerjék meg a diákok az állampolgári tevékenység **gyakorlati tennivalóit**, mint például okmányok, jegyzőkönyvek stb. szerkesztését. A szükséges mértékben ismerkedjenek meg a hivatalok működésével is.

5.4. Gazdasági ismeretek

- 1 A gazdálkodás az anyagi javak megszerzésének folyamata, életünk egyik fontos tevékenysége. A közoktatás feladata az is, hogy a tanulókat megismertesse a **felnőttek munkájának természetével**, s egyben tudatosítsa a pályaválasztásra való felkészülés fontosságát. Hétköznapi világunk intézményeinek, eseményeinek meghatározó körét a **piacgazdaság** működésének ismeretében kell és lehet bemutatni. Hangsúlyozni kell a **piac, elosztás, termelés** logikai rendjét.
- 2 A tanulók ismerjék meg, hogy az élelem, a ruha, a műszaki cikkek, a szolgáltatások a természet kincseinek átalakítása során válnak szükségleteket kielégítő jószággá. A természetet oltalmazó ember a mezőgazdaság, az ipar, a közlekedés, a kereskedelem és a szolgáltatások révén teremti meg a körülöttünk

levő művi világot. A nemzetgazdasági ágakon belül és azok között alapvetően adásvétel útján cserél gazdát a termék. Az eladott földért, emberi és fizikai tőkéért egyes háztartások és az üzleti szervezetek jövedelemhez (földjáradék, munkabér, profit) jutnak, ugyanakkor a vásárló üzleti szervezetek épületeket, gépeket, járműveket illetve fogyasztási cikkeket és szolgáltatásokat állítanak elő. A **családok** munkájuk, tulajdonuk révén juthatnak jövedelemhez, amellyel megélhetésüket, újabb gazdasági tevékenységüket fedezik.

- 3 A piacgazdaság működésének bemutatásakor a középpontba az ésszerűen és rendszeresen **nyereségre törekvő vállalkozást** kell állítani. A vállalkozások főszereplője a termelő ember (emberi tőke), amely a természet oltalmazása mellett alakítja ki gazdasági viszonyait embertársaival.
- 4 Az oktatás feladata az olyan állampolgári felfogás és beállítódás megalapozása, amely a **vállalkozás** jogának, a gazdasági verseny szabadságának elismerése és támogatása mellett biztosítja a **fogyasztói érdekek** érvényesítésének megkönnyítését.
- 5 Kisiskolás korban meg kell ismertetni a **háztartáson** belül zajló gazdálkodási tevékenységeket; a szülők munkáját, jövedelemforrásait, a pénz szerepét, a kulturált fogyasztási szokásokat.
- 6 A 10 - 18 éves korosztály ismerje meg a piacgazdaság intézményrendszerének főszereplőit (háztartások, cégek, állam), e szereplőket összekötő **adásvételi folyamatokat**. Be kell mutatni a nemzet gazdasági múltját. Ismertetni kell azokat a **gazdasági betegségeket** (gazdasági növekedési zavarok, infláció, munkanélküliség stb.) amelyek a közgazdaságtan és a gazdaság megoldásra váró feladatait jelentik. Egyúttal törekedni kell arra, hogy ismereteket szerezzenek a világgazdasági folyamatok és a globalizáció negatív vonásairól is (pl.: eladósodás).
- 7 Fordítsunk gondot arra, hogy a tanulók megismerkedjenek a katolikus egyház társadalmi tanításával. Világítsuk meg a perszonalitás, szolidaritás és a szubszidiaritás társadalmi eszméit.

5.5. Technika

- 1 Az ember kultúrateremtő lény: átalakítja környezetét, mesterséges környezetet teremt maga körül. A technika a művészetekhez hasonlóan az emberalkotó, újat teremtő tevékenységével függ össze: a művészet esztétikust, a technika hasznosat hoz létre.

- 2 Fontos, hogy a diákok megismerjék és értékeljék azt a **szellemi erőfeszítést**, amely az életünket kényelmesebbé, jobbá tevő technikát szülte. Látniuk kell, hogy a technika nagy lehetőséget jelent: az ember szabadságát terjeszti ki, jobban tud gazdálkodni az erejével, egyre inkább ura a térnek és az időnek.
- 3 A technikaoktatás célja, hogy lehetővé tegye a napról napra változó technika megértését, követését, használatát, fejlesztve a kreativitást. A gyorsan változó technikának vannak állandó részei. Ezek: az évezredek során felismert rendező elvek, módszerek, bevált megoldások (kerék, vezetékek stb.). A konkrét elméleti és gyakorlati ismereteken, jártasságokon és készségeken túl, illetve ezekre alapozva ki kell alakítani a technikai műveltséget. Ehhez szükség van a gazdasági, környezetvédelmi, politikai, erkölcsi vonzatok együttes figyelembevételére. Így válik a technika szintetizáló területté is.
- 4 A 6-10 éves korosztálynál alapvető a „kézpedagógiája”, a kézügyesség fejlesztése. A személyiség alakulása szempontjából is döntő jelentőségű az **anyag érzékelésének és alakításának az élménye**.
- 5 A 10-14 évesek kapjanak rendezett ismereteket az alapvető anyagokról, eszközökről és gyártási folyamatokról, a működési elvek törvényszerűségeiről. Ennél a korosztálynál is fontos a kézügyesség és a kreativitás fejlesztése: a munkadarab elkészítésekor az elképzeléstől és megtervezéstől a kivitelezés pontos és igényes végrehajtásáig.
- 6 Az általános iskola 9. és 10. osztályában a technika tanításának a jelentősége fokozódik, hiszen az alapvizsgára készülő tanulók többsége a szakképzésben vesz majd részt.
- 7 A 14-18 éves tanulónál a technika a kerettantervben rögzített céloknak megfelelően különböző súllyal szerepelhet.
- 8 A technika oktatásának fontos szerepe van a pályaválasztás előkészítésében és a munkaerőpiachoz való rugalmas alkalmazkodási képesség alapjainak lerakásában. Korunk jellemzője a rendszeres át- és továbbképzési igény. A mai fiataloknak nyugdíjas korukig három-négy szakmai (de legjobb esetben is) szakterületi váltásra kell számítaniuk. Ennek megkönnyítését a technikai műveltség elősegítheti.
- 9 A **technikatörténeti** nézőpontok nemcsak a technikai műveltség megszerzését segítik elő, hanem a történelem egyes folyamatainak jobb megértését is.
- 10 A **fogyatékos gyermekek** oktatásában a technika központi feladat. Az egyszerűbb, de látványos műszaki feladatok megoldásának

sikerélménye segíthet pszichológiailag nehéz helyzetükön, s egyben elő is készíti sajátos pályaválasztásukat.

- 11 A technikának a **családi életre** nevelésben, a ház körüli, konyhai stb. munkák alapjainak megismertetésében is jelentősége van, az emberek többsége a technika eredményeivel elsősorban közvetlen környezetében találkozik. Ezért fontos az is, hogy a tanulók megismerkedjenek néhány fontos a mindennapi életben használt szerkezet, gép kezelésével, működésével.

5.6. Informatika

- 1 A számítógépek robbanásszerű elterjedése megteremtette azt a lehetőséget, hogy a társadalom legszélesebb rétegei munkaeszközként használják őket. Ez a tény szükségessé teszi, hogy a közoktatásban is méltó helyet kapjon az informatika. Az elektronikus információhordozó, -tároló és átalakító eszközök az információ fogalmát kibővítették, a tárolás és a hozzáférés lehetőségeit kitágították. Az informatikai (és ezen belül az elemi számítástechnikai) ismeretek megkönnyíthetik a diákok és a tanárok munkáját. Az a cél, hogy a tanulók a számítógépet **hasznos eszköznek** tekintsék.
- 2 Az iskolai tanulmányok alatt minden diáknak részesülnie kell alapfokú informatika-oktatásban. A tanulók informatikai oktatása az adott iskolatípus képzési céljától függ. Azokban az iskolatípusokban, iskolafokokozatokban, amelyekben nincs informatikai képzés, a különböző tárgyak tanításában kell felhasználni, és tovább kell fejleszteni a korábban szerzett informatikai ismereteket. Az érdeklődőbb tanulóknak viszont meg kell adni a lehetőséget, hogy mélyebben megismerhessék a számítástechnikát.
- 3 Alapvető elvárás, hogy minden diák tanulja meg valamely **szövegszerkesztő** használatát olyan szinten, hogy a tanulásban, majd az iskolai tanulmányok után, felnőttként is jól tudja használni a mindennapi életben. Lehetővé kell tenni, hogy a tanulók megismerkedhessenek az **adattárház-kezelés** módszereivel. Erre alkalmas egyik eszköz a könyvtári információs rendszer.
- 4 A számítástechnikát a matematikaórákon is fel lehet használni: az **algoritmus** szemléletet matematikai problémák megoldásával is jól meg lehet alapozni. A függvények grafikus ábrázolásakor a sík és a tér koordináta-geometriájának a tanulmányozása is nagyon hatékony segítséget kaphat a számítástechnikától.

- 5 A fizikai, kémiai, biológiai, földrajzi problémák megoldása, különböző **folyamatok modellezése**, a folyamatok elektronikus megjelenítése nagy segítséget nyújthat a tanári munkában. A folyamatok modellezése azonban nem helyettesítheti a tapasztalati megismerést: előbb fizikai, kémiai stb. valóságukban kell ezeket megismerni.
- 6 Az elektronikus feladatbankoknak egyre nagyobb jelentőségük lesz az **interaktív tanulásban** is. A különböző tantárgyak feladatbankjaihoz – a számítógépek segítségével – könnyen hozzájuthatnak a tanárok és a tanulók is. Különösen fontos ez olyan tárgyak esetében, ahol a bevésésnek nagy szerepe van, így például az idegennyelv-tanulásban.
- 7 A **nevelés** területén a számítástechnika sajátos lehetőséget rejt magában. Igen fontos, hogy a tanulók számára világos legyen: a számítógépek **kiterjesztik az ember lehetőségeit, növelik az ember szabadságát**. A számítástechnikai-informatikai forradalom nagy lehetőséget adott az ember kezébe, de világosan kell látni a használatában rejlő problémákat és veszélyeket is. A kisgyermek szívesen játszik elektronikus eszközökkel; hihetetlen gyorsasággal megtanulják a számítógépek kezelését. Azt azonban tudnunk kell, hogy rabjai is lehetnek.
- 8 A számítástechnika oktatásakor a felvetődő **erkölcsi problémákra** is ügyelni kell. Az eszközöket (műszaki-hardware és program-software) kezelő diákok könnyen kárt is okozhatnak: vírusfertőzéssel, idegen adatokhoz való illetéktelen hozzáféréssel.

5.7. Könyvtár

- 1 Az iskola egyik legfontosabb nevelési célja, hogy a fiatalokat felkészítse az **önképzésre**. Törekedni kell arra, hogy a tanulók iskolai tanulmányaik befejezése után is igényeljék önmaguk szellemi fejlesztését, és képesek legyenek a könyvtárak használatára.
- 2 A **könyvtár** az ismeretek önálló elsajátításának helye, ahol lehetőségük van a kultúra értékeinek megismerésére. Az oktatás során elkülönült tantárgyi ismeretanyagot a könyvtárban együtt találják a tanulók, ahol jelen van az ismerethordozók többsége.
- 3 A **könyv** az európai (zsidó-keresztény) kultúrában különös helyet foglal el, ebben a kultúrkörben Isten szava könyv formájában jelent meg az emberek előtt. A könyv becsülete ezért sok ezer évre tekint vissza. A könyv – az irodalmi élmények révén – az emberibbé

válás eszköze. A nyomtatott szöveg az információszerezés legfőbb forrása marad az elektronikus információhordozók (számítógép, videó, tv stb.) mellett. Az iskola fontos feladata az intellektus és az érzelmek fejlesztése, differenciálása, amely a művészetek, különösen az irodalom tanításával érhető el. Olvasni szerető, irodalmi élményekkel rendelkező diákok nevelésében az iskolai könyvtárnak alapvető szerepe van. A könyvtár használatát ezért ne csak a könyvtárosok szorgalmazzák.

- 4 A **könyvtárostánárnak** feladata, hogy a diákokkal való személyes kapcsolattartás közben igyekezzék felismerni az egyéni érdeklődést, a tehetséget. Feladata továbbá az iskola pedagógiai munkájának a segítése, a **tehetséggondozás** is. A könyvtárostánár több tantárgyközi témának a felelőse lehet.
- 5 Ahhoz, hogy az olvasó megfelelő szinten használhassa a könyvtárat, kis mennyiségű, de lényeges elméleti és sok gyakorlati ismeretre van szükség. Ezek: könyv- és **könyvtárismeret**, számítástechnika, informatika; lehetséges tanulási módszerek és olvasási szokások jellegzetességei, a szellemi munka végzésére vonatkozó tudnivalók stb.
- 6 A **könyvtárhasználatban való jártasság** kialakítható a különböző szaktárgyi órákon, az osztályfőnöki, valamint más foglalkozások keretében és az egyéni tanulás során is. A könyvtári témákat iskolatípusonként valamennyi évfolyamra meg kell tervezni a 6-18 évesek részére, figyelve az iskola nevelési céljaira, a helyi közkönyvtári ellátásra.
- 7 Az iskolai könyvtár növeli a szociális, családi hátránnyal induló tanulók művelődési esélyeit.

5. 8. Ismeretek a tömegtájékoztatásról

- 1 Olyan korban élünk, amelyben a nevelőnek a tömegtájékoztatás kihívásaira is választ kell adnia. Ez kétféle értelemben is érvényes.
- 2 Egyrészt azt jelenti, hogy a tömegtájékoztatás az **ismeretszerzésben**, a szórakozásban, az aktív politikai lénygé, állampolgárrá válásban eddig soha nem birtokolt lehetőséget kínál az embernek.
- 3 Másrészt azt is jelenti, hogy a tömegtájékoztatás fölhasználásával bármely közösség megfertőzhető, **manipulálható**: a sajtó, a rádió, a televízió elhanyagolhatja, vagy éppen meghamisíthatja az ismereteket, az információkat,

- előnyben részesítheti a nemtelen és alantas szórakoztatást, veszélyes politikai indulatokat gerjeszthet, értelmetlen mértékű fogyasztásra ösztönözhet. A nevelőnek mindkét kihívásra választ kell adnia.
- 4 A manipulációs hatások kivédésének érdekében vezessük rá a gyermekeket, hogy a műsorpolitika egészéről és az egyes műsorokról gondolkodjanak a saját fejükkkel, legyen önálló véleményük. Ismertessük meg őket azokkal a politikai és gazdasági erőkkel, érdekekkel, amelyek a tájékoztatás piacának hátterében állnak, azt mozgatják. Mutassuk be e műfaj sajátosságait, a működés módját. Rá kell mutatni a médiumok működését leíró szociálpszichológiai törvényszerűségekre.
- 5 A gyermekeket tanítsuk meg az életvitel és a tájékoztatási eszközök adta kínálat egészséges összehangolására; a műsorokban való válogatás stratégiájára; a tömegtájékoztatási eszközökből való ismeretszerzés sajátos módzataira.
- 6 Az elsajátítandó tananyag összeállításánál a tanterv helyezzen hangsúlyt a **technikai, nyelvi, kulturális-társadalmi** ismeretekre egyaránt. A tömegtájékoztatási eszközök mélyebb megismerésének az iskolában e három fő lehetősége kínálkozik.
- 7 Az egyik bemutatja, leírja az **eszközök** különböző változatait: fotó, rádió, televízió, hang-lemez, reklám, videojáték stb. A másik az alkotó tájékoztatási munka megismertetése, amelynek során a gyermekek résztvevőként az alkotás folyamatában szereznek tapasztalatot a tájékoztatási eszközökről (iskolaújság szerkesztése, fotó-, videó- és filmkörök, iskolai tömegkommunikációs rendszer stb.). A harmadik: a tömegtájékoztatás egyes alkotásainak **közös elemzése**. A három megközelítési mód egyszerre használva eredményes igazán.
- 8 A sajtószabadságot demokratikus vívmánynak tekintjük, amely az általános vélemény-nyilvánítási szabadság (szólás-szabadság) része. Rá kell azonban mutatni: nem abszolutizálható sem a vélemény-nyilvánítási szabadság, sem a sajtószabadság. A műsorszerkesztők és újságírók csak az igazságot közölhetik, szándékos hazugság esetükben még súlyosabb bűn, mert sok embert vezethetnek félre, sok embernek okozhatnak kárt. Ezekre az erkölcsi követelményekre is rá kell mutatnunk.

